

BIBΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ / REVIEWS

Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη, *Συμβολές στην ιστορία της ελληνικής γλώσσας, Μέρος I, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 625. Μέρος II, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 754 (Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Επιστημονική Επετηρίδα Φιλοσοφικής Σχολής. Παράρτημα: Τιμητικός τόμος Α. Γ. Τσοπανάκη).*

Η Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τιμώντας τα εβδομηταπεντάχρονα του ομότιμου καθηγητή της και ακαδημαϊκού Αγαπητού Γ. Τσοπανάκη συγκέντρωσε σε δυο ογκώδεις τόμους μεγάλο αριθμό παλαιότερων και νεότερων γλωσσικών και γλωσσολογικών εργασιών του. Το πλήθος των επιστημονικών μελετών που περιλαμβάνουν οι δυο τόμοι, το ευρύ φάσμα και οι διαφορετικοί κατά περίπτωση τρόποι προσέγγισης ποικίλων θεμάτων της ιστορίας της γλώσσας μας, αλλά και η μεγάλη χρονική απόσταση της πρώτης (1936) από την τελευταία (1983) μελέτη δημιουργούν προβλήματα ολοκληρωμένης παρουσίασης και ουσιαστικής λεπτομερούς κριτικής. Η συγκέντρωση όμως τόσων σημαντικών μελετών, πολλές από τις οποίες ήταν δυσπρόσιτες στους νέους ερευνητές μας δίνει την ευκαιρία να επιχειρήσουμε μια γενικότερη αξιολόγηση της συμβολής του Αγ. Τσοπανάκη στη μελέτη και έρευνα της ελληνικής γλώσσας στη διαχρονική της πορεία και εξέλιξη. Οι αναλύσεις και οι παρατηρήσεις που θα

ακολουθήσουν στηρίζονται στις μελέτες και τα αυτοτελή έργα τα οποία περιλαμβάνουν οι δυο τόμοι που παρουσιάζονται εδώ. Οι παραπομπές γίνονται με τις ενδείξεις 1, 2 για το I και II μέρος αντίστοιχα και τις σχετικές σελίδες. Μετά την αναγραφή του τίτλου της μελέτης ακολουθεί σε παρένθεση η χρονολογία της πρώτης έκδοσης.

Στο πρώτο μέρος, σσ. VII-IX, υπάρχει σύντομο βιογραφικό σημείωμα του τιμώμενου καθηγητή. Ακολουθούν τα περιεχόμενα του Μέρους I (σ. XI, βλ. και Μέρος II, σσ. V-VIII), «Προλεγόμενα» (σσ. XII-XXV) του Αγ. Τσοπανάκη, τα οποία διαφωτίζουν την ερευνητική του προσφορά και πίνακας των δημοσιευμάτων του (σσ. XXVII-XXXIV). Από τα 116 δημοσιεύματα (μέχρι το 1983) ανατυπώνονται 54 εργασίες.

Οι διαλεκτολογικές μελέτες κατέχουν κυρίαρχη θέση στο επιστημονικό έργο του καθηγητή Τσοπανάκη.

Η πρώτη σημαντική επιστημονική εργασία του που είχε ολοκληρώσει σε ηλικία 24 μόλις χρόνων και έγινε δεκτή ως διδακτορική διατριβή στο Πανεπιστήμιο της Πίζας αναφέρεται στη φωνητική των ροδιακών ιδιωμάτων. Σε ριζικά αναθεωρημένη μορφή τυπώθηκε στην Αθήνα το 1940 με τον τίτλο: *Essai sur la phonétique des parlers de Rhodes* στη γνωστή σειρά Texte und Forschungen zur byzantinisch-neugriechischen Philologie που διηύθυνε ο

καθηγ. Ν. Βέης. (βλ. τ. 1, σσ. 3-255). Στη συστηματική και εξαντλητική αυτή εργασία ο συγγρ. αξιολογεί, κατατάσσει και ερμηνεύει 3.000 περίπου διαλεκτικούς τύπους, 130 τοπωνύμια και περισσότερα από 200 φωνητικά φαινόμενα. Το βιβλίο χαρακτηρίστηκε από τον F. Dölger «ως πρότυπο για την παράσταση μιας διαλεκτικής φωνητικής». Οι διαπιστώσεις και οι ερμηνείες του συγγρ. ξεπερνούν τα περιορισμένα τοπικά πλαίσια μιας διαλέκτου καθώς αναφέρονται στην επίδραση της Κοινής πάνω στα ροδιακά ιδιώματα και στη θέση των τελευταίων μέσα στη νότια διαλεκτική ζώνη. Τα θέματα αυτά βρίσκονταν και βρίσκονται στο επίκεντρο των ερευνητικών ενδιαφερόντων του τιμώμενου καθηγητή, η προσφορά του οποίου υπήρξε στον τομέα αυτόν ανεκτίμητη, όπως θα δούμε αναλυτικότερα πιο κάτω. Η μελέτη του Τσ. συμπληρώνεται και ολοκληρώνεται σχεδόν με δυο άλλες μεγάλες εργασίες του: *Κοινή - Ροδιακά ιδιώματα (Απάντηση στον κ. Γ. Κουρμούλη)*, 1948, 1, 267-329 και: *Διαλεκτικά Ρόδου*, 1956, 1, 137-166. Στην πρώτη ανταπαντά στον καθηγητή Γ. Κουρμούλη, ο οποίος αμφισβήτησε την ερμηνεία της κατάληξης *-οσαν* του 3. πληθ. προσ. του παρατατικού ορισμένων βαρυτόνων ρημάτων και στη δεύτερη προσπαθεί να αναιρέσει πολλές από τις απόψεις του καθηγ. Δ. Γεωργακά [βλ. *Byzantinische Zeitschrift* 44 (1951), 143-157]. Ο Τσ. έχει δίκιο σε αρκετά φωνητικά και φωνολογικά ζητήματα, στα οποία αναφέρεται και η διατριβή του, ενώ οι ετυμολογικές ερμηνείες του καθηγ. Γεωργακά εξακολουθούν κατά κανόνα να είναι πειστικές. Το *κατσουφιάζω* δεν φαίνεται να προήλθε από το **κατηφειάζω*, ούτε το *κουτάλι* από το *κοτύλη*. Η *τσίκνα* εξάλλου, είναι πολύ δύσκολο να θεωρηθεί μεταρρηματικός τύπος από το *τσικνίζω* < *εξικμάζω* - *εξίκμασα* - *ησα* - *ίζω*,

κ.ά. Η παράθεση μερικών ετυμολογιών του Τσ. που δεν με βρίσκουν σύμφωνο δεν υποδηλώνει ότι η συμβολή του στον τομέα αυτό, στον οποίο θα επανέλθω, είναι μικρή.

Το *ιδίωμα της Χάλκης (Δωδεκανήσου)*, 1949, (1, 435-572) είναι η δεύτερη μεγάλη μονογραφία του Τσ., στην οποία εξετάζονται συστηματικά ποικίλα φωνολογικά, μορφολογικά και συντακτικά φαινόμενα. Πολύτιμο είναι το γενικό και ειδικό λεξιλόγιο με το οποίο κλείνει η σοβαρή αυτή έρευνα. Αρκετά χρόνια αργότερα (1970) ασχολήθηκε με την *Εγκατάσταση Χαλκητών στη Ρόδο* (2, 389-416). Με την ίδια προσοχή και επιμέλεια μελέτησε *Το σιατιστινό ιδίωμα* (1950, 1, 53-85). Ενδιαφέροντα συμπληρωματικά στοιχεία μπορεί να βρει κανείς στα *Διαλεκτικά Μακεδονίας* (1963, 2, 279-288), όπου εξετάζονται αρκετοί αρχαϊσμοί. Στα *Γλωσσικά Μακεδονίας* (1970, 2, 369-387) ο συγγρ. θέτει σε νέα βάση το πρόβλημα της σχέσης της γλώσσας των αρχαίων μακεδόνων με τα σημερινά μακεδονικά ιδιώματα με πλήρη επίγνωση των δυσκολιών που υπάρχουν. Προσωπικά θα δίσταζα να συνδέσω τον πελοποννησιακό τύπο *τσιγκανο*, το με τη μακεδονική και κυπριακή γλώσσα *σίγυννος*, ο και *σιγύνη*, η («τα δόρατα παρά Μακεδόσι», Σούδ.). Ο Τσ. παράγει κατ' ακολουθία το ροδιακό *πευκοζιένο* από το *πευκοσίγυννον* = «τα δόρατα του πεύκου», άποψη που δέχεται και ο Ανδριώτης στο Λεξικό των Αρχαϊσμών. Ο ίδιος ο Τσ. σε παλαιότερη εργασία του (βλ. 2, 337) απορρίπτει την ετυμολογία Σκουβαρά (το παράγει από το αλβανικό *τσίκενα* = κομματάκια κομμένου ξύλου) με το σκεπτικό ότι η λ. *τσάκνο* είναι πανελλήνια.

Η μονογραφία για τα *Ξένα λεξιλογικά στοιχεία Κύπρου και Ρόδου* (1971, 2, 417-492) είναι πρωτοποριακή για το λόγο

ότι αξιοποιεί για πρώτη φορά τα παραμελημένα ξενόγλωσσα γλωσσικά στοιχεία ως μέσα ελέγχου για τυχόν μεταναστεύσεις πληθυσμών. Ο συγγρ. αποδεικνύει με τη μέθοδο που ανακάλυψε και εφάρμοσε με συνέπεια ότι δεν υπήρξε καμιά ιδιαίτερη μεταναστευτική σχέση ανάμεσα στις δυο ιδιοματικές συστάδες (Κυπριακή διάλεκτος - Ροδιακά ιδιώματα), ούτε μεγάλη εξάρτηση των Δωδεκανησιακών ιδιωμάτων από τα Κυπριακά, όπως πίστευαν αρκετοί ερευνητές.

Όπως είδαμε ο καθηγητής Τσοπανάκης μελέτησε σε βάθος πολλές διαλεκτικές περιοχές της Ελλάδας, από την Κύπρο και τα Δωδεκάνησα μέχρι τη Μακεδονία και από την Κρήτη μέχρι την Κάτω Ιταλία. Οι μελέτες του για τα κατωιταλικά ελληνικά ιδιώματα [*I dialetti greci, dell'Italia meridionale rispetto a quelli neogreci* (1968, 2, 341-363), *Echi classici nel greco della Magna Grecia bizantina* (1978, 2, 565-582), *Contributo alla conoscenza dei dialetti greci dell'Italia meridionale* (1981, 2, 649-698) και *I dialetti greci dell'Italia meridionale* (1983, 2, 713-722)] έδειξαν την αναγκαιότητα ένταξής τους μέσα στο ευρύτερο νοτιοελληνικό περιφερειακό διαλεκτικό πλαίσιο με αναγωγή στο αρχαιοδιαλεκτικό.

Ο Αγ. Τσοπανάκης, όπως και ο Στυλιανός Καψωμένος, υποστήριξε, σε αντίθεση με την ευρύτατη αποδεκτή άποψη του Γ. Χατζιδάκη, ότι η αττική-Κοινή δεν μπορούσε να ισοπεδώσει τις υπόλοιπες διαλεκτικές ομάδες των οποίων η συμβολή δεν υπήρξε μικρή στη διαμόρφωση της ελληνιστικής Κοινής. Οι νεοελληνικές διάλεκτοι δεν προέρχονται επομένως κατ' ευθείαν από την αττική Κοινή, όπως δείχνουν οι δωρισμοί και ιωνισμοί που διασώζονται σ' αυτές. Ο Τσ. στην κλασική μελέτη του *Eine dorische Dialektzone im Neugriechischen* (1955, 2, 113-136) εντό-

πισε μια δωρική διαλεκτική ζώνη που πρέπει να περιελάμβανε όλα τα περιφερειακά νεοελληνικά ιδιώματα: Δωδεκάνησα (κυρίως τη Ρόδο, τη Σύμη, τη Χάλκη και την Κάρπαθο), Κρήτη, Θήρα, Κύθηρα, Αίγινα, Μέγαρα, Τσακωνιά, Λακωνία (Μάνη), Μεσσηνία, τα νησιά του Ιονίου, τα παράλια της Ηπείρου (Παραμυθιά, Πωγώνι, Δρυινούπολη, Χιμάρα) και την Κάτω Ιταλία. Ο σχετικός προβληματισμός ξεκίνησε από την εντόπιση άφθονων δωρικών στοιχείων στα ροδιακά ιδιώματα. Στην αυτοτελή εργασία *Μια δωρική αντωνυμία (Αυταυτός -απατός μου, σου, του, ο απαυτός)* (1948, 1, 331-346) φάνηκε καθαρά ότι η Δωρική Κοινή άσκησε σημαντική επίδραση στις άλλες διαλέκτους και άφησε έκδηλα τα ίχνη της και στις νεοελληνικές [Σύγκρ. *A dorice pronoun (II): (αυταυτός) - (αυτοσαντός in Tragedy)*, (1975, 2, 497-513)]. Σε άλλη του εργασία (*Βυζαντινά διαλεκτικά στοιχεία στην Κωνσταντινούπολη*, 1963, 2, 265-277) έδειξε ότι το Βυζάντιο του 4. αι. μ.Χ. κι αργότερα, διατηρούσε ακόμα έντονο δωρικό χαρακτήρα κι ότι η Κοινή που δημιουργήθηκε εκεί παρέλαβε μερικά από τα διαλεκτικά χαρακτηριστικά του.

Σε μια εξίσου σπουδαία εργασία του: *Μια ιωνική παράγωγική κατάληξη: -ούδι (-ούδα, -ούδης)*, 1968, 2, 315-339, με επανεξέταση της ανάμιξης ισοσυλλαβίας και ανισοσυλλαβίας στην κλίση των ουσιαστικών τεκμηρίωσε την επίδραση της ιωνικής στις νεοελληνικές διαλέκτους και ενίσχυσε με εύστοχα παραδείγματα τη σχετική επιχειρηματολογία και σε άλλη μελέτη (1970, 2, 365-367). Ο Τσ. διακήρυξε ότι «η συμμετοχή της αττικής διαλέκτου στην δημιουργία της Κοινής δεν είναι μονοπωλιακή» και το απέδειξε με τις μελέτες του, αποσύνδεσε για πρώτη φορά τα όρια και την αρχή των βόρειων και νότιων νεοελληνικών ιδιωμάτων από τις διά-

φορες θεωρίες, κατέρριψε τη θεωρία του Thumb, άνοιξε νέους ορίζοντες για τη μελέτη του αιολοδωρισμού, μετέθεσε προς τον 5ο-7ο αιώνα τα χρονικά όρια της διατήρησης και εξέλιξης των αρχαίων διαλέκτων και εκείνα της εμφάνισης των νεοελληνικών, για να αναφέρω όσα σημαντικά στοιχεία της προσφοράς του υπογραμμίζει ο ίδιος με τη γνωστή μετριοφροσύνη του στα Προλεγόμενα του πρώτου μέρους του τιμητικού αφιερώματος.

Πρωτοποριακή από άποψη μεθόδου και εντυπωσιακή από την άποψη των αποτελεσμάτων είναι η εκτενής μονογραφία: *Συμβολή στην έρευνα των ποιητικών λέξεων*: «*Αι γλώτται*» (1, 353-434). Είναι κρίμα που το βιβλίο αυτό κάτω από τις αντίξοες συνθήκες που τυπώθηκε στη Ρόδο το 1949 έμεινε σχεδόν απαρατήρητο. Μόλις τα τελευταία χρόνια άρχισαν να καταλαβαίνουν τη σημασία του και να αξιοποιούν τη θεματική και μεθοδολογία του μερικοί νέοι φιλόλογοι και γλωσσολόγοι. Στην εργασία αυτή ο συγγρ. εξετάζει τις διαλεκτικές-ποιητικές λέξεις και τον τρόπο λειτουργίας τους στην αρχαία εποχή (Αισχύλος, Ηρόδοτος - Ιπποκράτης, Ξενοφώντας, κ.ά.) με καίριες σημασιολογικές και υφολογικές παρατηρήσεις. Οι ετυμολογικές συσχετίσεις είναι κατά κανόνα επιτυχείς, ενώ η άριστη γνώση των νεοελληνικών διαλέκτων επέτρεψε στον συγγρ. να εντοπίσει και να ερμηνεύσει αρκετές «γλώσσες» που επιβίωσαν στην κοινή νεοελληνική και τα ιδιώματά της. Οι γενικές εισαγωγικές παρατηρήσεις (σσ. 355-370) εξακολουθούν να είναι επίκαιρες. Με εντυπωσιακή πυκνότητα λόγου θίγει θέματα που βρίσκονται σήμερα στο επίκεντρο της υφολογικής και κειμενογλωσσολογικής έρευνας. Το ότι παραθέτει απόψεις του Πωλ Βαλερί για τον τρόπο χρησιμοποίησης των λέξεων, δεν ήταν καθόλου αυτονόητο για την πνευμα-

τική Ελλάδα της δεκαετίας του 1950. Ο συνδυασμός εξάλλου απόψεων του Πλάτωνα και του Γκαίτε, του Αριστοτέλη και του Διονύσιου Αλικαρνασσία, του Walzel και του Vendryès δείχνουν με πόση άνεση κινήθηκε ο συγγρ. στις παλιές, αλλά πάντα επίκαιρες, και στις νέες απόψεις. Για τη γοητεία του διαλεκτικού τύπου και της σπάνιας λέξης παραθέτει στοιχεία από τη γλώσσα του Παλαμά, του Γρυπάρη και του Κασομούλη, ενώ πρώτος τονίζει, απ' όσο ξέρω, την «πλούσια διαλεκτική παρουσία» του Μακρυγιάννη. Το σπουδαίο αυτό έργο έμεινε στο περιθώριο περισσότερο από 30 χρόνια γιατί απλούστατα είχε προηγηθεί της εποχής του. Τώρα ο συγγραφέας του πρέπει να νιώθει ιδιαίτερη ικανοποίηση γιατί οι σπόροι που έσπειρε άρχισαν να αποδίδουν πλούσιους καρπούς.

Οι τοπωνυμικές έρευνες του καθηγ. Τσοπανάκη είναι αξιόλογες, παρ' όλο που δεν είχαν την απήχηση που θα περίμενε κανείς. Το *τοπωνυμικό του Αταβύρου* (1947-48, 1, 257-265), η πρώτη τοπωνυμολογική του μελέτη, δείχνει καλή γνώση των πηγών και άνεση στην ειδολογική ταξινόμηση που με επιτυχία παρουσίασε. Για τα τοπωνύμια *Μαριτσά - Καλυθιές* (1948, 1, 347-352), ο Τσ. φαίνεται να έχει δίκιο, ενώ για το τοπων. *Πολύγυρος*, στο οποίο αφιέρωσε μια μελέτη (1953) και ανταπάντησε δυο φορές (1960, 1966-67), βλ. 2, 87-93, 205-213 και 311-314, οι δυσκολίες είναι ανυπέρβλητες. Ο συγγρ. θεωρεί το τοπων. ως κυριωνυμικό από το όνομα *Πολύαρος* που βρέθηκε σε επιγραφή του 2ου ή 1ου π.Χ. αι., σύνδεση την οποία ο ίδιος χαρακτηρίζει «τολμηρή» (σ. 311). Τα νέα επιμέρους στοιχεία που έφεραν στο φως οι έρευνες των καθηγητών Δ. Γεωργακά και Χ. Συμεωνίδη είναι σημαντικά και δεν νομίζω ότι μπορεί να τα αντιπαρέλθει κανείς εύκολα.

Ως δημοτικιστής ο καθηγ. Τσοπανάκης προσφέρει ανεκτίμητες υπηρεσίες στη σωστή ερμηνεία και χρήση της νεοελληνικής γλώσσας με τη γνωστή νηφαλιότητα που τον διακρίνει. Οι σχετικές μελέτες που αναφέρονται σε πρακτικά προβλήματα της δημοτικής έχουν συγκεντρωθεί σε ογκώδη τόμο με τίτλο: *Ο δρόμος προς τη δημοτική*, Θεσσαλονίκη 1982, σσ. 385. (Βλ. αυτ. τα πολύ σημαντικά «Προλογικά», σσ. 7-21). Εδώ θα γίνει αναφορά σε δυο πρωτοποριακές εργασίες που έχουν ανατυπωθεί και στο τιμητικό αφιέρωμα. *Η Συμβολή στη ρύθμιση του νεοελληνικού κλιτικού συστήματος* (1950, 1, 573-608. Πβ. *Το κλιτικό μας σύστημα* σε συνεργασία Μ. Δερβισοπούλου, Επιστ. Επετ. Φιλολοσ. Σχολής Παν/μίου Θεσ/νίκης 7 (1956-57), 117-153) αποτελεί την πρώτη συστηματική κατηγοριοποίηση του ονόματος η οποία ξεκίνησε από τη βασική διαπίστωση ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των τύπων του κλιτικού συστήματος δεν ανήκει ξεχωριστά σε κανένα γένος. Με την απόρριψη της κατηγοριοποίησης του Τριανταφυλλίδη ο Τσ. άνοιξε το δρόμο για μια πληρέστερη μορφολογική συστηματοποίηση του ονόματος. Στην εργασία *Μελετώντας την νέα Ελληνική γλώσσα* (1975, 2, 515-524) αναφέρεται κυρίως στη χρήση της γενικής στη νεοελληνική ποίηση με αφορμή σχετική μελέτη του Μ. Γ. Μερακλή. Ο διαχωρισμός του προβλήματος σε υφολογικό και λεξιλογικό δεν φαίνεται να οδηγεί σε κάποια αποδεκτή λύση, ο συγγρ. όμως αποσαφηνίζει ενδιαφέρουσες πτυχές της χρήσης της γενικής.

Ως ετυμολόγος ο Τσ. έδειξε τις ικανότητές του ήδη από πολύ νωρίς. Η διδακτορική του διατριβή περιλαμβάνει πολλές εύστοχες ετυμολογίες. Και οι μη ετυμολογικές εργασίες του περιέχουν ευκαιριακά πολύτιμες υποδείξεις, ορθές ή πολύ πιθανές ετυμολογίες και διάφορες

ετυμολογικές προσπάθειες τις οποίες επεκτείνει, αναθεωρεί ή ακόμη και απορρίπτει καθώς γνωρίζει πολύ καλά και τονίζει το επισφαλές έδαφος στο οποίο κινείται ο ετυμολόγος. Σε αντίθεση με άλλους ερευνητές πιστεύει ότι η ετυμολογία αποτελεί σημαντικό κλάδο της γλωσσολογίας ο οποίος δια φωτίζει την ιστορία κάθε γλώσσας. Βιβλιοκρίνοντας «Τα δυσετυμολόγητα του Ιστορικού Λεξικού» του Β. Σκουβαρά (2, 182-188) τονίζει (βλ. σ. 183) ότι «είναι αδύνατο να κάμη κανείς ένα σωστό βήμα προς τη διαφώτιση της ιστορίας μιας νεοελληνικής λέξης χωρίς να ξέρη καλά και τις αρχαίες και τις νέες διαλέκτους και αρκετές από τις γειτονικές γλώσσες...». Στη βιβλιοκρισία αυτή βλέπει κανείς με πόση άνεση κινείται ο συγγρ. σε ένα τόσο δύσκολο χώρο. Ακόμη και όταν δεν είναι πειστική η προτεινόμενη ετυμολογία παραθέτει ανεκτίμητα στοιχεία που δείχνουν βαθειά γνώση και σωστή μέθοδο. Σε τελευταία ανάλυση —κι αυτό ισχύει για κάθε ετυμολόγο— δεν πρέπει να κρίνεται μόνο το τελικό αποτέλεσμα αλλά και ο τρόπος που δαμάζει ένας ερευνητής το υλικό του, η συνδυαστική του ικανότητα και οι δρόμοι τους οποίους ακολουθεί ή διανοίγει με μεθοδολογική συνέπεια ή ασυνέπεια. Η τελευταία δημοσιευμένη ετυμολογική του εργασία με τίτλο: *Ετυμολογικά* (1982, 2, 699-711) είναι το καταστάλαγμα ώριμης σκέψης και σοβαρού προβληματισμού. Αντιρρήσεις θα μπορούσε να έχει κανείς για την επιχειρούμενη ετυμολογία της λ. *κουτορνίθι* από το λατιν. *coturnix, coturnicem* = «τρογόνι». Η σύνδεση *κουτός* + *ορνίθι* στην οποία αυτονομία οδηγείται ο καθένας δεν είναι εύκολο να παραμεριστεί. Ακόμη και η λ. *κουτός* κατά την κρατούσα ετυμολογία προέρχεται από το ουσ. *κόττος* (=πειτεινός), το οποίο σώζεται μέχρι σήμερα στην ποντιακή διάλεκτο με τη σημασία

του «ανόητου». Πβ. το επίθ. *κουρονόμυαλος*. Παράλληλες, από το άλλο μέρος, σημασιολογικές εξελίξεις σε διάφορες γλώσσες μάλλον ενισχύουν την ευρύτερα αποδεκτή ετυμολογία. Σύγκρ. αγγλ. *goose* = χήνα και ανόητος με ακριβή αντιστοιχία του γερμ. *Gans* και *Gänschen*.

Ως κριτικός ο Τσοπανάκης συνέβαλε αποφασιστικά στην επίλυση πολλών προβλημάτων της ελληνικής γλώσσας, αρχαίας και νέας. Σχολιάζοντας την έκδοση των ελληνικών πορτολάνων του Delatte (1954, 2, 99-108 και 181-182) προτείνει πειστικότερες βελτιώσεις στο κείμενο και ερμηνεύει με οξύνια πολλά τοπωνύμια. Η βιβλιοκρισία της «Νεοελληνικής σύνταξης» του Τζάρτζανου (1954, 2, 108-112) είναι σχετικά σύντομη, αλλά μεστή περιεχομένου. Στην «Ιστορική Γραμματική της Ποντιακής διαλέκτου» του Α. Παπαδόπουλου (1956, 2, 167-170) σημειώνει αρκετά σφάλματα, τονίζοντας με αφορμή την ιδιόρρυθμη γλώσσα του συγγρ. ότι «μια επιστημονική εργασία προϋποθέτει ότι τα γλωσσικά φαινόμενα δεν είναι ούτε καλά, ούτε κακά, αλλά απλώς τα παρουσιάζει όπως είναι». Η βιβλιοκρισία του έργου του J. Chadwick, *The Decipherment of Linear B* (1958-59, 2, 189-198) επισημαίνει πολλά σοβαρά προβλήματα που προκύπτουν από *argumenta e silentio*, τα οποία ακόμη και σήμερα δεν μπορούμε να πούμε ότι έχουν όλα λυθεί. Ο Chadwick επιχείρησε να αναιρέσει τις παρατηρήσεις του Τσ. με βαριά λόγια, η ανταπάντησή όμως που επακολούθησε (1964, 2, 289-308) έδειξε και τη σοφία και το ήθος του καθηγητή Τσοπανάκη. Οι παρατηρήσεις του στο έργο του Α. Bartoněk, *Classification of the West Greek Dialects at the Time about 350 B.C.* (1973, 2, 493-496) επιβεβαιώνουν την εκπληκτική εξοικείωσή του με τις αρχαιοελληνικές διαλέκτους. Η βιβλιοκρισία της μελέτης του Σταμ. Καρα-

τζά, *Les Tzacopes* (1977-78, 2, 549-564) περιέχει άφθονες ουσιαστικές παρατηρήσεις και στοιχεία τα οποία φανερώνουν ότι σε επιμέρους ζητήματα ο Τσ. γνωρίζει καλύτερα τα πράγματα. Γενικά οι βιβλιοκρισίες του δεν είναι απλές παρουσιάσεις, αλλ' αποτελούν ουσιαστικές συμβολές στην επιστήμη και στέκονται άνετα ως αυθύπαρκτες μελέτες.

Οι γλωσσοφιλολογικές εργασίες του Τσ., όπως και οι καθαρά γλωσσικές, είναι άριστα τεκμηριωμένες με έντονο προβληματισμό και πρωτότυπες λύσεις. Στον τιμητικό τόμο που παρουσιάζουμε εδώ περιλαμβάνονται οι ομηρικές μελέτες: *Ερμηνευτικά στον Όμηρο* (1950, 2, 1-35), *Αμφουδής* (ρ 237) (1952-53, 2, 37-51) και *Onomatologia omerica: Αίας-Ajax-Αιακός* (1979, 2, 621-628). Για την προσφορά του Τσ. στην κλασική φιλολογία και τη φιλολογική επιστήμη γενικότερα επιβάλλεται να γραφτεί ιδιαίτερη μελέτη από κάποιον ειδικό. Πρέπει όμως να τονιστεί ευκαιρικά ότι ακόμη και όταν ασχολείται με ερμηνευτικά ζητήματα ή κριτικές εκδόσεις κειμένων παρεμβάλλει ποικίλες γλωσσικές παρατηρήσεις, όπως λ.χ. στις εργασίες του για τον Διγενή Ακρίτα (1962, 2, 235-254), την Πανώρια και τον Στάθη (1979, 2, 585-603), τη «Διήγησιν Αλεξάνδρου» (Ριμάδα) (1980, 629-648), κ.ά.

Όπως φάνηκε από τη σύντομη αυτή παρουσίαση, η προσφορά του Αγαπητού Τσοπανάκη στη μελέτη και την έρευνα της Ιστορίας της Ελληνικής γλώσσας είναι μεγάλη. Οι έρευνές του υπήρξαν πρωτοποριακές. Ξεκίνησε από τη μελέτη των ιδιωμάτων της ιδιαίτερης πατρίδας του και πολύ γρήγορα ο στέρεος φιλολογικός και γλωσσολογικός του εξοπλισμός του επέτρεψε να προχωρήσει σε δύσβατες περιοχές της διαχρονικής και συγχρονικής έρευνας της γλώσσας μας. Ακόμη και σήμερα συνεχίζει με ακαταπόνητη εργατι-

κότητα την προσφορά του στην επιστήμη. Στον πίνακα των δημοσιευμάτων του έχει προστεθεί ένα σημαντικό βιβλίο (Homeric Researches: From the prosodic Irregularity to the Construction of the Verse, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 315) και πολλές γλωσσικές μελέτες: *Η γλωσσική θεωρία του Κοραή και η γλώσσα του*, Νέα Εστία, Χριστούγεννα 1983, σσ. 30-46: Βασικό δημοσίευμα όχι μόνο για τους μελετητές του Κοραή, αλλά και για τον ιστορικό της γλώσσας μας. Τα *Σύμμεικτα κυπριακά* (Ελληνικά 35 (1984), σσ. 389-401. Σύγκρ. Διαβάζω τεύχ. 125 (28.8.1985), σσ. 61-64) αναφέρονται σε ποικίλα προβλήματα της κυπριακής γλώσσας και γραμματείας με αφορμή το πολύτομο και πολύτιμο έργο του κ. Χατζηγιάννου, «Η αρχαία Κύπρος εις τας Ελληνικάς πηγάς». *Ο συλλαβισμός των ρινικών συμφωνικών συμπλεγμάτων* εξετάζεται μεθοδικά στο περιοδ. Αντί, τεύχ. 296, (2.8.85) σσ. 44-46. Σύγκρ. Νέα Εστία, 116 (1984), σσ. 1473-76. Βλ. τέλος τη διεξοδική κριτική του για το έργο του Ν. Μ. Δράκου, «Το γλωσσικό ιδίωμα της Κάλυμνος», *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 16 (1986), σσ. 383-397.

Αξίζει κάθε έπαινος στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης για την επανέκδοση τόσων σημαντικών ερευνητικών εργασιών του ομότιμου καθηγητή της. Με τον τρόπο αυτό μπορεί να αποκτήσει κανείς μερική εικόνα της προσφοράς του τιμώμενου στην επιστήμη την οποία διακονεί με συνέπεια και ακάματο ζήλο επί 52 ολόκληρα χρόνια, ενώ παράλληλα παρουσιάζεται «μια έστω και όψιμη ευκαιρία να γίνουν ευρύτερα γνωστές μερικές από τις εργασίες του που ατύχησαν από τη γέννησή τους από απρόβλεπτους εξωτερικούς και εσωτερικούς λόγους».

Χριστόφορος Χαραλαμπίκης
Πανεπιστήμιο Κρήτης

Αναστασίου Καραναστάση, Ιστορικών Λεξικών των ελληνικών ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών, τόμ. 1ος: 1984, σσ. μη' +447, τόμ. 2ος: 1986, σσ. ιστ' +487.

Είναι γνωστή στους ειδικούς η επιστημονική διαμάχη για το ζήτημα της καταγωγής της ελληνικής διαλέκτου της Καλαβρίας και της Απουλίας, της Κατωιταλικής. Άλλοι – οι Ιταλοί κυρίως επιστήμονες – υποστηρίζουν ότι η αρχή της διαλέκτου πρέπει να τοποθετηθεί στη μεσαιωνική εποχή, άλλοι – κυρίως οι Έλληνες επιστήμονες – ότι η διάλεκτος προήλθε από την Κοινή της περιοχής, που αποτελούσε εξέλιξη της Δωρικής της Μεγάλης Ελλάδος. Την πρώτη άποψη επέβαλαν για μεγάλο διάστημα (1870-1922) οι εργασίες του Giuseppe Morosi, τη δεύτερη υποστήριξε πρώτος (1892) ο Γ. Χατζιδάκης (Einleitung... 229, 442 και MNE 2. 480-487), την εδραίωσε όμως ο αείμνηστος Γερμανός καθηγητής Gerhard Rohlfs με πλήθος εργασιών του, που αρχίζουν το 1922 και τελειώνουν με τον πρόσφατο θάνατό του.

Στη μελέτη του προβλήματος της καταγωγής της διαλέκτου καθώς και στη μελέτη της ίδιας της διαλέκτου συνέβαλαν σημαντικά οι Έλληνες γλωσσολόγοι: ο Σταμάτης Καρατζάς με το περίφημο βιβλίο του «L'origine des dialectes neo-grecs de l'Italie méridionale» (Paris 1958), ο αείμνηστος Στυλιανός Καψωμένος με λίγες αλλά, όπως πάντα, ουσιώδεις μελέτες του, ο Αγαπητός Τσοπανάκης με τις λίγες επίσης αλλά ευφείς και πρωτότυπες μελέτες του.

Ο κ. Αναστάσιος Καραναστάσης από το 1962 και επί 17 χρόνια επισκεπτόταν κάθε καλοκαίρι τις ελληνόφωνες περιοχές της Ιταλίας με δαπάνες της Ακαδημίας Αθηνών και της Γλωσσικής Εταιρείας.

Μας είχε προσφέρει ήδη έξι —απ' όσο ξέρω— αξιόλογα άρθρα, όπου υπάρχει και η ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα διαπίστωση ότι στο Μαρτάνο η κόφωση των *o* και *e* συντελέστηκε και σε λέξεις αρχαίας καταγωγής, που διατήρησαν την προφορά των διπλών συμφώνων. Παρά τα άρθρα του όμως, εμείς περιμέναμε το Λεξικό που μας είχε υποσχεθεί. Και να λοιπόν τώρα που έχουμε ήδη τους δυο πρώτους τόμους του Λεξικού: τον *α'* με το στοιχείο *a*, το *β'* με τα *β-ι*. Η Ακαδημία Αθηνών θα πρέπει, πιστεύω, να θεωρεί τιμή της το ότι ένα τόσο σημαντικό έργο εκδίδεται με τη χρηματοδότησή της.

Στον *α'* τόμο, μετά τον Πρόλογο και τη Βιβλιογραφία —που επαναλαμβάνεται, αναθεωρημένη όμως, και στο *β'* τόμο— υπάρχει μια εκτενής Εισαγωγή με την ιστορία της μελέτης της Κατωϊταλικής Ελληνικής και τη συστηματική καταγραφή των αρχαίων και προβυζαντινών λεξιλογικών, σημασιολογικών και φωνητικών στοιχείων, στα οποία θα πρέπει να προστεθούν ως δωρικά στοιχεία η αφομοίωση του ερρίνου και του *σ* με το επόμενο σύμφωνο.

Ο κ. Κ. όμως από χρόνια (στον τόμο «Bilinguismo e diglossia in Italia», Pisa 1973: 26-27) είχε τη γνώμη ότι το ενδιαφέρον των μελετητών πρέπει κατά πρώτον λόγο να επικεντρωθεί στη μελέτη της ίδιας της διαλέκτου, οπότε θα διαφωτισθεί πληρέστερα και το πρόβλημα της καταγωγής της. Το Λεξικό του αποβλέπει ακριβώς σ' αυτόν το σκοπό. Με επιμονή και συστηματική επιτόπια έρευνα, λαμβάνοντας υπόψη του και το δημοσιευμένο διαλεκτικό υλικό, κατόρθωσε όχι μόνο να προσθέσει στα λήμματα του «Lexicon graecanicum Italiae inferioris» (1964) του Rohlf's άγνωστες σημασιολογικές χρήσεις από θλους τους τομείς της υλικής και της πνευματικής ζωής των Ελληνοφώνων, αλ-

λά και να καταγράψει περισσότερες από χίλιες νέες λέξεις, πολλές από τις οποίες μάλιστα εκφράζουν βασικές έννοιες, π.χ. *αγρολάχανο*, *ακαθ-θών-νω*, *άκερ-ρο*, *αποδιαφάζ-ζει* 'ξημερώνει', *βραδών-νει*, *γέν-νο*, *δίφορο*, *θολάδα*.

Έκδηλος είναι ο τεράστιος μόχθος τον οποίο απαίτησε το έργο.

Κάθε λήμμα χωρίζεται σε τρία μέρη: στο *α'*, το Τυπολογικό, καταγράφονται εξαντλητικά όλοι οι γραμματικοί τύποι της λέξης με παράθεση του τόπου στον οποίο απαντούν· στο *β'*, το Ετυμολογικό, ερευνάται η ετυμολογία της λέξης και η προέλευση των ποικίλων, φωνητικά και μορφολογικά διαφοροποιημένων, τύπων της· στο *γ'*, το Σημασιολογικό, καταγράφονται εξελικτικά όλες οι σημασίες και οι σημασιολογικές αποχρώσεις της λέξης. Επειδή οπωσδήποτε η Κατωϊταλική Ελληνική διαφέρει σημαντικά από την κοινή Νεοελληνική (ΚΝΕ), ο κ. Κ. μεταφέρει στην ΚΝΕ τις διαλεκτικές φράσεις παρενθέτοντας συχνά ερμηνευτικά στοιχεία και, ανελλιπώς, την ερμηνεία των ιταλικών λέξεων της διαλέκτου. Αυτό γίνεται σε κάθε λήμμα, που με τον τρόπο αυτόν αποκτά αυτοτέλεια. Πλεονέκτημα του Λεξικού είναι και το ότι στην αρχή κάθε στοιχείου εξετάζεται ο αντίστοιχος φθόγγος και ακόμα το ότι οι παραγωγικές καταλήξεις της διαλέκτου εξετάζονται ως ξεχωριστά λήμματα.

Στο έργο αυτό, το δύσκολο και από τυπογραφική άποψη, που πλησιάζει τις χίλιες σελίδες, ελάχιστα είναι τα τυπογραφικά σφάλματα, και αυτά ασήμαντα: 1. 69 στη φρ. *η αλαία αθ-θών-νει* *κ̄* *απομαθ-θών-νει* (αντί *αποναθ-θών-νει*), 1. 265 εκείνος δεν φέρετε καλά, 1. 271 δεν έχω που να μπω, η λ. *δένδρανα* παράγεται από τη λ. *δένδρα* αντί του *δένδρο*.

Παρακάτω θα σημειώσω τις απορίες και τις παρατηρήσεις μου στο Λεξικό, που

το διεξήλθα με ενδιαφέρον για τη διάλεκτο και με σεβαστική φιλία για το συγγραφέα, ελπίζοντας πως έτσι ικανοποιώ σε κάποιο βαθμό την επιθυμία του να προαχθεί η μελέτη της καταϊταλικής Ελληνικής.

Θα αρχίσουμε με τα γενικότερα ζητήματα.

Έχω τη γνώμη ότι το σημασιολογικό τμήμα ορισμένων τουλάχιστον λημμάτων θα μπορούσε να ήταν λιγότερο εκτεταμένο, αν παραλείπονταν μερικές ιδιωματικές φράσεις, που δεν είναι απαραίτητες. Η συντομία που δεν παραβλάπτει την πληρότητα είναι ασφαλώς αρετή.

Η λ. *θεριστής*, που απαντά σε μεσαιωνικά καταϊταλικά έγγραφα, που δεν υπάρχει όμως πια στη διάλεκτο, δεν θα έπρεπε, νομίζω, να περιλαμβάνεται στο Λεξικό.

Στο 1. ιδ' λέγεται ότι οι Ελληνόφωνοι διατηρούν την Υποτακτική, στίχοι που φανερώνει το συντηρητικό χαρακτήρα των ιδιωμάτων, ενώ, κατά την άποψή μου, η Υποτακτική ζει ακόμα όχι μόνο στις διαλέκτους αλλά και στην ΚΝΕ, και δεν θα πρέπει να μας παραπλανά το γεγονός ότι οι καταλήξεις της συνέπεσαν συχνά με τις καταλήξεις της Οριστικής και γράφτηκαν τελικά όπως εκείνες.

Η προσθήκη ή η αφαίρεση αρχικών φωνηέντων στο ρήμα, π.χ. 1. 144 *αμβουτώ* (εμβουτώ), 2. 79 *βρίζω*, οφείλεται στη συμπεροφορά του περισσότερο με τα μόρια *θα* και *να*, που απαιτούνται για το σχηματισμό του Μέλλοντα και της Υποτακτικής, παρά στη συμπεροφορά τους με το άρθρο *τα*.

Ο κ. Κ. σε ιδιωματικές φράσεις γράφει συχνά *ιπάμε* (π.χ. 2. 41) θεωρώντας το αρχικό *ι* ευφωνικό —και είναι πράγματι—, όπως και σε άλλους ρηματικούς τύπους που αρχίζουν από σύμφωνο. Έχει δηλαδή τη γνώμη ότι το αρχικό *υ* του *υπάμε* (υπά-

γομεν) είχε χαθεί και αργότερα στο *πάμε* αναπτύχθηκε ευφωνικό *ι*. Η γνώμη μου είναι πως δεν είχε χαθεί, αφού το χρειαζόταν η διάλεκτος, αλλά, κι αν ακόμα τα φαινόμενα είχαν ακολουθήσει τη χρονική σειρά που παραδέχεται ο κ. Κ., και πάλι, νομίζω, θα έπρεπε, για να μη παραβλαφθεί η ετυμολογική διαφάνεια του ρήματος να διατηρήσουμε τη γραφή του αρχικού *ι*, π.χ. *βρίζω - τον υβρίζω*.

Όταν λέμε ότι ο σχηματισμός των ονομάτων δέντρων όπως *αμυδ-δαλία*, *αππι-διά*, *δαμασ-σηνία* ακολουθεί τα *κερασία*, *μηλία*, *σουκία*, δεν λύνουμε, αλλά μεταθέτουμε το πρόβλημα. Έγραψε ο Γ. Χατζιδάκης (MNE 2. 199, 268, 272) ότι δεν πρόκειται για φωνητικό, αλλά για μορφολογικό φαινόμενο, για νέα παραγωγή με την κατάλ. *-ία* αναλογικά προς τα αρχαία ονόματα δέντρων, π.χ. *κερασία*, *κυδωνία*. Νομίζω γι' αυτό ότι και το *δαφλία* (*δαφνία*) Καλαβρ., δηλωτικό επίσης δέντρου δεν είναι σχηματισμένο απευθείας με την κατάλ. *-ία*, αλλά πρώτα με την κατάλ. *-έα* (*δαφνέα* Απουλ.), που αντικαταστάθηκε κατόπιν από την *-ία*, όπως και στα άλλα ονόματα των δέντρων και, ακόμα, στα αναλογικά προς εκείνα σχηματισμένα ουσιαστικά *γενία* < **γενέα* < *γενεά*, *μερία* < *μερέα* (2. 172), *ποδία* < *ποδέα* (2. 211).

Επειδή από άλλα νεοελληνικά ιδιώματα, π.χ. της Καρπάθου (Έλ.) μας είναι γνωστά ουσιαστικά σε *-έα* που δηλώνουν χτύπημα ή περιεχόμενο, δεν μπορούμε ίσως να αποκλείσουμε ότι και τα ουσιαστικά της Καλαβρίας *ανγαλία* 'όσο χωράει η αγκάλη', *γροτ-^εία* 'γροθιά' (γλοθ-θέα Κάρπ.), *δακία* - *δανγαμία* 'δαγκωματιά' (*βακ-καμ-ματέα* Κάρπ.), *δονακουνία* 'καλαμιώνας' < *δονακών* + *-ουνία* < *-ωνία*, *δονδία* 'δοντιά' (*βονδέα* Κάρπ.), *λιθία* 'πετριά' (πετρέα Κάρπ.), *ραδ-διά* 'ραβδιά' (*ραβδέα* Κάρπ.) δεν είχαν σχηματισθεί

πρώτα με την κατάλ. -έα, που αντικαταστάθηκε αργότερα από την -ία.

Η λ. *ασπρία* (βλ. και 2. 450, λ. -ία), παρά τα όσα λέγονται για την κατάλ. -ίδα (2. 451), δεν προέρχεται, νομίζω, από το επίθ. *άσπρος* + -ία, αλλά από τη λ. *ασπρίδα* -πβ. και *μαυρίδα* - με αποβολή του μεσοφωνηεντικού δ και στην κατάληξη αυτή, όπως και στις καταλήξεις -άδα, -άδι, -ούδι (2. 211).

Σε ιδιωματικές φράσεις συναντάμε συχνά το επίθ. *μακρύα*, *μακρύο*, π.χ. *στράτα μακρύα* (2. 159), *μακρύο το μάτι* (1. 171), *νύχια μακρύα* (1. 48). Νομίζω ότι πρέπει να γράφουμε *μακρείος* κατά τα *βαρείος* (2. 2), *γλυκείος* (2. 158), που σχηματίζονται με το θέμα του θηλυκού γένους (*βαρεία*, *γλυκεία*) αναλογικά προς τα *ανδρεία-ανδρείος*, *εναντία-εναντίος* κ.ά. (2. 158, από Γ. Χατζιδ., MNE, 2, 12 και Rohlf's, Gramm. Stor., §110). Για τον ίδιο λόγο πρέπει, νομίζω, να γράφουμε *αρείος* 'αραιός' (του επίθ. *αρύς*) - όχι *αρίο* (1. 287) και *αρίο* (1. 303) -, όπως, ορθά, γράφεται ο τύπος *βρικείο* 'πικρό' (2. 157) του *πρικύς* 'πικρός'.

Όπως θα εκθέσω και αλλού, η παρουσία του τόνου δεν μου φαίνεται ισχυρός παράγοντας για τη δημιουργία δευτερογενών διπλών, και γιατί η παρουσία του τόνου δεν μπορεί να αποκλεισθεί και γιατί θα έπρεπε κοντά στον τόνο να εμφανίζονται πάντοτε δευτερογενή διπλά. Παρατηρώ τώρα ότι και ο κ. Κ., που παλαιότερα (Λεξικογρ. Δελτίον 10, 1964-65, 73) απέδιδε τα δευτερογενή διπλά στην επίδραση του τόνου και που τώρα αποδίδει επίσης στον τόνο τα διπλά της λ. *έρρημο*, επικαλείται την έμφαση για τη δικαιολόγηση των διπλών στους τύπους *έσ-σε* (=εσένα), *εσ-σά(ς)*.

Στο 2. 1 λ. β και στο 2. 45, μαζί με τα παραδείγματα *βοηθώ* > *αφουδάω*, *βορέας* > *φορέα* όπου έχουμε τροπή του (μεσο-

φωνηεντικού) β σε φ -πβ. νεοελλ. *καφουράκι*, *κουτάφι* -, αναφέρονται και τα παραδείγματα *βλαστημώ* > *φλαστημώ*, *βλάττα* > *φλάττα*, στα οποία έχουμε ανομοίωση ηχηρότητας των συμφώνων βλ, και ο τύπος *τρίφω* < *τρίβω*, που οφείλεται σε αναλογία προς τα *έθρεψα* / *θα θρέψω* - *τρέφω*, *άλειψα* / *θα αλείψω* - *αλείφω* κ.ά.τ. Σε όλα βέβαια τα παραδείγματα έχουμε τροπή β > φ, που δεν οφείλεται όμως στις ίδιες αιτίες.

Ο κ. Κ. (2. 423) λέει ότι στην Καλαβρία έχουμε νθ > θθ ή νθ > ττ και στην Απουλία μόνο νθ > ττ. Το επίρρ. *εκέιθθεν* παράγεται με επίδραση του επιρρ. *ένθεν* και ο τύπος *ετ-τούτ-τ'έν* από το *αυτόθεν* με «τα τ-τ της καταλ. από παρεντιθέμενο ν: *ετ-τούνθεν* > *ετ-τούντεν* > *ετ-τούτ-τε* (...) ή κατά τα λοιπά επιρρ. εις -θεν: *απάνωτ-τ'ε*, *εκέιτ-τ'έν*, *πούτ-τ'έν* < *πόθεν*», στα οποία, φαντάζομαι, υπονοείται ανάπτυξη ν κατά το *ένθεν*. Νομίζω ότι δεν χρειάζεται να επικαλεσθούμε την αναλογία προς το *ένθεν*, γιατί η ανάπτυξη «αλόγου» ερρίνου είναι αρκετά πρώιμο και συχνό φαινόμενο. Νομίζω επιπλέον ότι η εξέλιξη θα ακολούθησε την εξής σειρά: νθ > θθ (Καλαβρ., Δωδεκάν., Κύπρ., κ.α.) > τθ (Δωδεκάν.) -θτ (Κάτω Ιταλ.) > ττ.

Ο κ. Κ., ακολουθώντας τον Rohlf's, Gramm. Stor., §57, σημειώνει την εξέλιξη: πτ > φτ > θτ > στ > ττ για τις λέξεις *άκοφτο* - *άκαθτο* - *άκοστο* (1. 88, λ. άκοπο), *αποκόθτω* (1. 260), *βαθτίζω* - *βαστίζω*, *βαττίδζω* (2. 23). Έχω τη γνώμη ότι η σειρά θα πρέπει να είναι: πτ > ττ > θτ (και τθ) > στ. Το ίδιο πιστεύω και για το *αζ-ζάρωστο* > *αζ-ζάρωθτο* (στ > ττ > θτ) (1. 62) και *ακλάδετ-το* - *ακλάδεθτο* - *ακλάδεστο* (1. 83). Πβ. πτ > ττ στα *επτά* > *ετ-τά*, *κότ-τω*, *λεπτή* > **λετ-τή* > *λεθτή*, *αλέθτορα* και ακόμα κτ > ττ στα *δάτ-τυλο*, *τ-τηνά* (=κτήνη) και κτ > ττ > θτ της λ. *ακράνοιθτο* (1. 94).

Οι λέξεις *μασ-σάρο* (π.χ. 2. 49), *πεκοράρο* (π.χ. 2. 30), *φερ-ράρη* (1. 216) παράγονται από ιταλ. *massaio*, *pecoraio*, *ferraio* αντί των παράλληλων τύπων *massaro*, *pecoraro*, *ferraro*.

Θα εκθέσω παρακάτω, με τη σειρά των λημμάτων του Λεξικού, μερικές ακόμα απόψεις μου, που αφορούν, οι περισσότερες, ειδικά ζητήματα.

1.1 λ. α. Οι τύποι *αλόχαρο* < *ολόχαρο* και *ανδρέπομαι* < *εντρέπομαι* εξηγούνται με ανομοίωση των φωνηέντων, αλλά, ενώ υπάρχει αφομοίωση των φωνηέντων, φαίνεται ότι δεν μπορούμε να μιλάμε και για ανομοίωσή τους, γιατί η διαφοροποίηση του ενός από τα όμοια φωνήεντα πρέπει να εξηγηθεί διαφορετικά, π.χ. *θειλιά* (ΚΝΕ), *καθερίζω* Κάρπ., *θειός* Κάρπ., *ανδίερο* (αντίδρο) Κάρπ., Ρόδ., *άνρεπο* / *άνρεπο* (άνθρωπος) της Απουλίας από επίδραση των υγρών. Οι τύποι *αλόχαρο* και *αντρέπομαι* οφείλονται στη συμπεροφορά τους με τις προηγούμενες λέξεις: *ένα ολόχαρο*, *θα/να/τα εντρέπομαι*.

1.3 Ο τύπος *αβλατένω* παράγεται «από το νεοελλ. *πλατένω* και αυτό από το ελληνιστ. *πλατύνω*». Νομίζω ότι θα μπορούσε να προέρχεται από τον ελληνιστικό τύπο, χωρίς τη μεσολάβηση του νεοελληνικού.

1.18 Σε φράση, η λ. *σῖν-ῖο* παράγεται από το ιταλ. *segno* αντί του εξελληνισμένου *σίγνον* < λατιν. *signum*.

1.22 Το προθετικό α του τύπου *αγουλία* < *γούλα* θεωρείται ευφωνικό: *την γουλία* > *την -α- γουλία*, ενώ, κατά τη γνώμη μου, οφείλεται στη συμπεροφορά της λέξης με το αόριστο άρθρο: *μία γουλία*. πβ. *αβδέλλα*, *ασπίθα* κ.ά.

1.71 Ο τύπος *αντρεπούδι* 'μικρόσωμος άνθρωπος', 'αγοράκι' Απουλ. παράγεται από το αμάρτυρο *αθρωπούδι* < *άθρωπο* + *-ούδι*, θα προτιμούσα όμως την παραγωγή του από τον τύπο *ανδροπούλι*

(< **ανδρόπουλ-λο*), που λέγεται στην Κάρπαθο με τη σημασία 'παλληκαράκι, αντράκι'. Πβ. και τα Κατωιταλικά *ανδρίδι*, *ανδρούδι*. Το *αντρεπούδι* παρουσιάζει τροπή ο > ε κοντά στο υγρό. Για την κατάληξη πβ. *ανγέλόπουδο*.

1.82 Η παραγωγή του ρ. *ακ-κία-ριέγωνω* 'στομώνω με χάλυβα' από το ιταλ. *acciaio* 'χάλυβας' είναι πράγματι σωστή, αφήνει όμως ακάλυπτο το ρ, γι' αυτό μου φαίνεται πιο ικανοποιητική η παραγωγή του από το ιταλ. ρ. *acciaiare* 'ατσάλωνω'.

1.100 Το αρχικό α της λ. *αλαία* 'ελιά' αποδίδεται σε πιθανή επίδραση των λέξεων *αγριδι-δαία*, *αμνδ-δαλία*, *απ-πιδία*, ενώ, καθώς νομίζω, θα μπορούσε να οφείλεται στη συμπεροφορά της λέξης με το αόριστο άρθρο, όπως και το προθετικό α πολλών άλλων θηλυκών.

1.119 Οι τύποι *αλεία*, *αλειά* Καλαβρ. παράγονται από τη λ. *αλήθεια* με αποβολή του μεσοφωνηεντικού θ. Καλύτερα ίσως να πούμε πως προήλθε από τον τύπο *αλήσεια* (θ > σ) με αποβολή του μεσοφωνηεντικού σ.

1.167 Η λ. *ανάγνωστο* 'αγνώριστος' παράγεται από στερητ. *ανά* + *γνωρίζω*: *αναγνώριστο* > *αναγρόνιστο* και από σύντμηση *ανάγνωστο*. Προτιμότερη ίσως θα ήταν η παραγωγή του από το μετγν. *ανάγνωστος* < στερητ. *ανά* + *γνωστός* (βλ. Ν. Ανδριώτη, Ετυμ. Λεξ., λ. *ανα-*) με επίδραση του *γρωνίζω* (< *γνωρίζω*).

1.206 *ανδρίδι* (**ανδρίλλιον*). Να γραφεί *ανδρύδι* (**ανδρύλλιον*). Είναι παράξενο πως στη διάλεκτο δεν χρησιμοποιείται η λ. *άνδρας*, ενώ υπάρχουν παράγωγά της: *ανδρύδι*, *ανδρούδι*, *ανδρεπούδι*.

1.218 Στον τύπο *ανισπίο* < *ανισπίος* καλό θα ήταν να παρατηρηθεί η μετάθεση των συμφώνων (πσ > σπ), την οποία ο κ. Κ. έχει επισημάνει ως δωρικό στοιχείο

της διαλέκτου και στη λ. *κυσπάλα* = κυψέλη (1.κδ') —σε φράσεις είδα και τους τύπους *σπέματα* < *ψέματα* (1.55), *σπομίν* < *ψομίν* (1.62), *σκάσπω* < *σκάψω* — και στις λέξεις *σκίφος* < *ξίφος*, *σκιφίας* < *ξιφίας* με τη μετάθεση *κσ* > *σκ*, οι οποίες αναφέρονται αλλού (2.380). Για το *ψ* > *σπ* της Καλαβρίας βλ. και Rohlf's, Gramm. Stor., §73.

1.233 *αντρεπούδ-δι* 'ανθρωπάριο' < *άντρεπο* 'άνθρωπος' + *-ούδ-δι* < *-ούλλι*. Ο τύπος έχει ήδη αναφερθεί στη σ. 71, λ. *αθροπούδ-δι* και έχει απασχολήσει και εμάς παραπάνω. Τόσο στο λήμμα αυτό, όσο και στο *αντρεπούνα* (1.233), ως πρωτότυπο λαμβάνεται η λ. *άντρεπο*, που τη συναντάμε και σε φράσεις, π.χ. 1.246 *μου φαίνεται κα έναί άντρεπο* (=αρσενικός), δεν υπάρχει όμως ως ξεχωριστό λήμμα.

1.248 λ. *άπλερο*, φρ. *εν ήσωαμ βιάει ένα ρ-ράπ-πο*. Η λ. *ράπ-πο* παράγεται από το ιταλ. *grappolo* αντί του ιταλ. *grappo*.

1.258 Στα *αποκίουμημα* και *αποκίουμούμαι* < *αποκοιμούμαι* θα άξιζε, πιστεύω, να προσέξουμε την προφορά του *οι* ως *ιου*.

1.303 Η λ. *αρκάρι* 'αρμάρι' παράγεται, όπως και στο Ιστορ. Λεξ. της Ακαδημίας Αθηνών, από συμφυρμό των *άρκα* + *αρμάρι*, ενώ φαίνεται πως πρόκειται για τη λατινική λ. *arcarium* 'ταμείο, θησαυροφυλάκιο' (αρσεν. *arcarius* 'θησαυροφύλακας').

1.330 Η λ. *άσκαρο* 'στυφός, τραχύς' θυμίζει βέβαια την ιταλική λ. *áscaro* 1) 'ιθαγενής, στρατιώτης', 2) 'λύπη' δεν φαίνεται όμως να σχετίζονται σημασιολογικά.

1.347 Το ρ. *αδ-δεγεν-νάω* (ξεγεννώ) παράγεται από την πρόθ. *άδ-σε* < *εξ* + *γεννάω*, ίσως όμως να προέρχεται από το *έξω* + *γεννάω*, που ως *ξεωννώ* 'γεννώ σε ξένο κοτέτσι', μου είναι γνωστή από την Κάρπαθο και τη Ρόδο, με παρετυμολογία

προς τη συνώνυμη πρόθεση *άσ-σε*. Πβ. νεοελλ. επών. *Ξέπαπας* και *Ξώπαπας*.

2.17 Η λ. *βασταγούρι* 'ραβδί' παράγεται από την αμάρτυρη — στην Κατωϊταλική — λ. *βασταγός*, θα μπορούσε όμως να προέρχεται από την κατωϊταλική επίσης λ. *βαστάγι*.

2.31 λ. *βάτα*. Στη φρ. *να σου ρίσ-δω πράμα στημ βοδιά* = να σου ρίξω ένα πράμα στην ποδιά, θα ήταν καλύτερα να ερμηνέψουμε τη λ. *πράμα* με την αόριστη αντωνυμία *κάτι*.

2.34 Στο *βολάω* 'στρέφω κάποιον προς άλλη κατεύθυνση', που ορθά, πιστεύω, παράγεται από το ελληνιστικό *αβολώ* 'συναντώ', πβ. *απαντώ*, που ήδη στη μεσαιωνική Ελληνική σημαίνει 'αντιστέκομαι, εμποδίζω'.

2.51-52 Τα *δδ* των λέξεων *βούδ-δημα* και **βουδ-δω* 'μωλωπίζομαι' < *βολίζω*, οφείλονται ίσως σε επίδραση της λ. *βούλλα*.

2.55 Η λ. *βουθουλεία* δεν απαντά μόνο σε έγγραφο του 1334, απαντά νωρίτερα, σε έγγραφο του 1145 (S. Cusa, I diplomati..., 616).

2.96 Η αποβολή του *γ* στα *υπάγω* και *τρώγω* θα πρέπει να άρχισε από τα *υπάγει*, *τρώγει*, όπου μετά το *γ* ακολουθεί *ι*. πβ. νεοελλ. *λέει*, *τρώει*, *πάει*.

2.148 Η λ. *γιάτσο* 'τράγος' μπορεί ίσως να προέρχεται από το *διάσσω* < *διαϊσσω*, με τροπή *δγα* > *γγα* και ανομοίωση των *σσ*. πβ. την ετυμολογία της λ. *αϊξ*.

2.152 Στη λ. *(γ)ιππούνι* 'γυναικεία χωρική ζακέτα'. πβ. νεοελλ. *ζι(μ)πούνι* - *τσιμπούνι* < βενετ. *ziron* (Κριαρά, Λεξ., λ. *ζιπόνιν*), που ο κ. Κ. το παράγει από ιταλ. *jirruni*.

2.180 Το *γουρ-ρίζω* 'γυρλλιζώ' μπορεί ίσως να μην προέρχεται από τη φωνή *γουρ-ρ* του χοίρου, αλλά να είναι το ίδιο το αρχαίο ρ. *γυρλλιζώ* > *γουρλιζώ* — πβ. το

ουρλί 'γουρούνι' Κάρπ. — όσο κι αν δεν έχω συναντήσει σε άλλη λέξη της Κατωιταλικής την αφομοίωση $rl > rr$.

2.211 Ένα μόνο παράδειγμα, η λ. κλάρος < κλάδος, δεν είναι αρκετό να στηρίξει την τροπή $\delta > \rho$. Ίσως να πρόκειται για δωρικό τύπο της λ. κλήρος, που επέζησε και στην ΚΝΕ ως κλαρί.

2.226 Η λ. δαύτο (νεοελλ. δαύτος) κατά τον Ν. Ανδριώτη, Ετυμ. Λεξ., λ. δαύτος, που τον ακολούθησε και ο Κριαράς στο Λεξικό του, παράγεται από το έδε αυτός, ενώ, κατά τη γνώμη μου, προέρχεται από το αρχαίο δδε αυτός (πβ. και αυτός δδε).

2.249 και 326 Η παραγωγή της λ. δρεμόνι από τη λ. δέρμα αφήνει ακάλυπτη την κατάληξη, σε αντίθεση προς την παραγωγή της από το *δέρμων που έχει προτείνει ο Rohlf's· πβ. τέρμα-τέρμων.

2.259 λ. δζέμα. Σε ιδιωματική φράση η λ. ρούσ-σο παράγεται από το ιταλ. rosso, αντί του λατιν. russ(e)us.

2.364 λ. ενγίδζω, αριθμ. 4 του σημασιολογικού μέρους, στις φράσεις *Δά μ-μου ά μ-μοίρα, κα μ' ενγίδζει, και Το μερτικό, τι μου νγίδζει* το ρ. ενγίδζει 'ανήκει' θεωρείται απρόσωπο, ενώ έχει υποκειμένο.

2.413 Μαζί με τις λέξεις *άσαμο, λανό* κ.ά. που διατηρούν το δωρικό *a* αναφέρονται και οι λέξεις *κυσάλα < κυψάλη* και *μύλα < μύλη*, στις οποίες όμως, όπως και σε άλλες λέξεις, π.χ. *βελόνα, σφενδόνα, χελώνα*, το *a* οφείλεται σε αναλογία προς τα *γλώσσης-γλώσσα, πείνης-πείνα* κ.ά.τ.

2.445 Στη λ. *θυγατέρα* 'θυγατέρα / θηλυκό' αποδίδεται, χωρίς, νομίζω, να είναι απαραίτητη, και η σημασία 'παρθένα' στη φρ. *Σέντσα τον γέφονο τα μελίσσια 'έσ-σών-νουσι πάει αμβρό, γιατί οι μάνε εν' όλε δ-δυχατέρε = χωρίς τον κηφήνα τα μελίσσια δεν ημπορούν να πάνε εμπρός (να πολλαπλασιασθούν), διότι οι μάνες (οι βασιλισσες) είναι όλες παρθένες.*

Οι παρατηρήσεις που προηγήθηκαν, που είναι συχνά απορίες δικές μου, ούτε καθόλου θέλουν ούτε άλλωστε μπορούν να μειώσουν το πολύμοχθο και σπουδαίο έργο του κ. Καραναστάση. Μόνος του έχει δαμάσει ένα τόσο τεράστιο υλικό, μπροστά στο οποίο θα δειλίαζαν πολλοί, κι αν ακόμα εργάζονταν ομαδικά. Επειδή η διάλεκτος υποχωρεί αισθητά και οι αξιόπιστοι πληροφορητές του κ. Καραναστάση έχουν πια εκλείψει, έχω τη γνώμη πως δεν θα υπάρξουν πια οι δυνατότητες να πλουτισθεί ή να αναθεωρηθεί το Λεξικό του. Θα μείνει ένα μοναδικό στην αποστολή του έργο, aere perennius. Να ευχηθούμε μόνο να ολοκληρωθεί σύντομα η εκτύπωσή του.

Κωνστ. Μηνάς
Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Θανάση Νάκα, *Γλωσσοφιλολογικά Μελετήματα για τή Λογοτεχνία και τή Γλώσσα*. Άθήνα 1985: Κάλβος.

Ό σ. έχει ένστερνεισθεί τά δύο «ρητά» πού έχει βάσει σάν προμετωπίδα στό βιβλίο: τό «έάν τις μή φιλολογή, άδύνατον νά γλωσσολογή» τοῦ Γ. Χατζιδάκη καί άνάλογο τοῦ Jakobson. "Όσοι τόν γνωρίζουν προσωπικά τό έχουν διαπιστώσει, μά θά τό διαπιστώσουν κι' εκείνοι πού θά διαβάσουν τό βιβλίο του αυτό καί πού θά προσέξουν στό πίσω έξώφυλλο τό συγγραφικό έργο τοῦ σ. Δέν μπορεῖ, πράγματι, νά γλωσσολογεί κανείς σήμερα παραβλέποντας τά λογοτεχνικά έργα οὔτε εἶναι δυνατόν νά εἶναι κανείς λογοτέχνης χωρίς νά ενδιαφέρεται γιά τά γλωσσικά προβλήματα.

Τά «Γλωσσοφιλολογικά» τοῦ κ. Θαν. Νάκα, συντάκτη στό Κέντρο τοῦ 'Ιστορικού Λεξικού τής νέας ἑλληνικῆς γλώσσας

τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, εἶναι ἓνας τόμος μέ 224 σελίδες, στὸν ὁποῖο ὁ σ. ἔχει συμπεριλάβει διάφορες μελέτες τοῦ πού ἔχουν ἤδη ἰδῆ τὸ φῶς σέ διάφορα περιοδικά ἢ Πεπραγμένα συνεδρίων καί τώρα παρέχονται συγκεντρωμένες χάριν τῶν ἐνδιαφερομένων. Τίς ἀναφέρομε:

I. Σχέσεις ποίησης καί γλώσσας, II. Λαϊκή γλῶσσα καί δημοτικό τραγούδι. III. Τό δοκίμιο (ἀπόπειρα ὀριοθέτησης). IV. Τρεῖς παρεμβάσεις γιά τόν Καβάφη. V. Ὁ Σεφέρης καί ἡ μουσική. VI. Προσωπική κατάθεση γιά τόν δοκιμογράφο T. S. Eliot. VII. Ἡ «τύχη» τοῦ Montaigne στήν Ἑλλάδα. VIII. Μεταφραστική πρακτική. IX. Μετοχικά.

Ὁ ἀναγνώστης ἔχει ἀμέσως μπροστά του τὸ φάσμα τῶν ἐπιστημονικῶν θεμάτων πού ἀπασχολοῦν τόν ἐρευνητή κ. Νάκα: ποίηση, γλῶσσα, τὸ λογοτεχνικό εἶδος «δοκίμιο» — ἄς μὴ ξεχνᾶμε ὅτι ὁ κ. Νάκας εἶναι εἰδικός δοκιμολόγος καί Μονταίνιστῆς πού μετέφρασε καί διέδωσε στήν Ἑλλάδα τὸ ἔργο τοῦ Montaigne— ἢ μετάφραση λογοτεχνικοῦ κειμένου ἀπὸ μία γλῶσσα στήν ἄλλη καί τὰ προβλήματα πού προκύπτουν ἀπὸ τὴ δουλειά αὐτή, ἢ ἐπιστημονική διερεύνηση τῆς νεοελληνικῆς γραμματικῆς (τῆς μετοχῆς στό σχετικό ἄρθρο πού περιλαμβάνεται στὰ «Γλωσσολογικά», τῶν ἐπισημάτων πού εἶναι τὸ θέμα τῆς διδακτορικῆς του διατριβῆς στὴ Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν).

Στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου ὁ σ. ἐξηγεῖ ὅτι τὰ φιλολογικά καί λογοτεχνικά θέματα πού θίγονται σ' αὐτό τὰ ξετάζει ἀπὸ γλωσσολογική σκοπιά. Στὰ χρόνια μας ἡ Γλωσσολογία ἀσχολεῖται σχεδόν ἀποκλειστικά μέ τὴν ἔρευνα τοῦ προφορικοῦ λόγου, ἀλλὰ καί τοῦ γραπτοῦ, μέ συνέπεια τὴν πρόσφατη δημιουργία νέων κλάδων, ὅπως ἡ Κειμενολογία ἢ Κειμενογλωσσολογία κ.ἄ., πού σκοπὸ ἔχουν νὰ ἰδοῦν τὴ

γλῶσσα μέσα ἀπὸ τὸ γραπτό λόγο. Οἱ μελέτες τοῦ κ. Νάκα μπορεῖ νὰ θεωρηθοῦν σάν συμβολές στήν Κειμενογλωσσολογία, θὰ ἔλεγα μάλιστα, σάν ἀξιόλογες συμβολές. Νομίζω ὅτι στή χώρα μας σπάνια δημοσιεύονται ἀναλύσεις-κριτικές λογοτεχνικῶν κειμένων σάν κι' αὐτές, πού προδίδουν τὸ ὄξυ πνεῦμα φιλολόγου συγγραφέα καί τὴν εὐρυμάθειά του συνδυασμένα μέ γλῶσσα εὔληπτη καί ἀνάπτυξη τοῦ θέματος κατανοητὴ καί ἀπὸ τοὺς ὀχι καί τόσο εἰδικούς.

Χωρὶς νὰ θέλω ν' ἀξιολογήσω τίς 9 μελέτες τοῦ τόμου (γιά τὸν καθένα μας παρουσιάζει περισσότερο ἐνδιαφέρον ἐκείνη πού συμπίπτει μέ τὰ προσωπικά του ἐνδιαφέροντα) νομίζω ὅτι ὁ κάθε ἀναγνώστης τοῦ βιβλίου θὰ πρέπει νὰ σταθεῖ καί νὰ μελετήσῃ προσεκτικὰ ὅσα γράφει ὁ κ. Νάκας γιά τὴν πλαστικότητα τοῦ λαϊκοῦ λόγου (μελέτη II) καί γιά τὸ «δοκίμιο» (μελέτη III). Πολύ ἐνδιαφέροντα εἶναι καί ὅσα γράφει γιά τὴ γλῶσσα τοῦ Καβάφη (μελέτη IV, κεφ. 2) καί γιά τὴ μεταφραστικὴ πρακτικὴ (μελέτη VIII). Ἐξ ἄλλου, τὸ ἄρθρο του γιά τὰ «μετοχικά» θὰ πρέπει νὰ διαβαστεῖ προσεκτικὰ ἀπὸ ὄλους ἐκείνους πού ἀσχολοῦνται μέ τὴ νεοελληνικὴ γλῶσσα.

Ἄς σημειωθεῖ τέλος ὅτι οἱ Σημειώσεις, πού βρίσκονται στό τέλος τοῦ βιβλίου (σελ. 177-217) καί ἀντιστοιχοῦν στίς δημοσιευόμενες μελέτες, εἶναι πολὺ χρήσιμες καί εἶναι ἀπαραίτητο νὰ τίς συμβουλευθεῖ ὁ ἀναγνώστης παράλληλα μέ τὸ κείμενο.

Νικ. Γ. Κοντοσόπουλος
Κέντρο Ἴστ. Λεξ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν

Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 3ης ετήσιας συνάντησης του Τμήματος Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτέλειου Παν/μίου Θεσσαλονίκης (26-28 Απριλίου 1982). Θεσσαλονίκη 1985, σ. 542.

Αν, γενικά, η έκδοση των πρακτικών ενός συνεδρίου στοχεύει κυρίως στην έγκαιρη ενημέρωση όσων δεν είχαν την ευκαιρία ή τη δυνατότητα να το παρακολουθήσουν, τότε η δημοσίευση του παρόντος τόμου με την όμορφη αλλά σχετικά καθυστερημένη εκτύπωσή του ενισχύει, χωρίς αμφιβολία, την απόφαση του Τομέα Γλωσσολογίας της Θεσ/νίκης να προχωρεί πλέον σε φωτοαναστατική έκδοση των πρακτικών των ετήσιων συναντήσεων, εφόσον με τον τρόπο αυτό εξυπηρετούνται ουσιαστικά θέματα χρονικής και οικονομικής κάλυψης. Εμείς ως αποδέκτες επιδοκιμάζουμε απόλυτα μια τέτοια απόφαση.

Πριν προχωρήσω στην παρουσίαση του τόμου, θα ήθελα να επισημάνω ότι η χρονική απόσταση συνεδρίου και έκδοσης των πρακτικών προσδίδει στο έργο αυτό κάποια ιδιαιτερότητα που σηματοδοτείται από μια θετική και μια αρνητική πλευρά και υπαγορεύει δικαιολογημένες επιφυλάξεις σε τυχόν κριτικές προσεγγίσεις. Στην αρνητική πλευρά θα κατέτασσα το γεγονός ότι ορισμένες απόψεις, που διατυπώθηκαν στη συνάντηση του 1982 και δημοσιεύονται τώρα αυτούσιες, είναι ενδεχόμενο να μην εκπροσωπούν πλέον απόλυτα τους εισηγητές τους. Στη θετική πλευρά υπαινίσσομαι τις ανακοινώσεις που οι συγγραφείς στο μεταξύ επανεξέτασαν και συμπλήρωσαν με νέα δεδομένα. Ας σημειωθεί, επίσης, ότι όσα εκθέτω παρακάτω στηρίζονται αποκλειστικά στο δημοσιευμένο κείμενο των ανακοινώσεων, εφόσον λείπουν οι συζητήσεις που ολοκληρώνουν και διασαφούν, πολλές φορές,

το περιεχόμενό τους. Τέλος, θα ήθελα να προσθέσω ότι με δεδομένο το εύρος των παρουσιαζομένων θεμάτων οι τυχόν επιλογές ή εμφάσεις —χωρίς να είναι, κατ' ανάγκη, αξιολογικές— συνδέονται κυρίως με τον χώρο που εμπίπτει στην εμβέλεια των γνώσεων και των ενδιαφερόντων μου.

Την ύλη του τόμου αποτελούν 22 μελέτες συγχρονικού κυρίως προβληματισμού και με εφαρμοσμένο οι περισσότερες χαρακτήρα, όπως άλλωστε υπαγορεύει η ίδια η θεματική του Συνεδρίου (περιγραφή της ελληνικής γλώσσας). Παράλληλα, όμως, φιλοξενούνται και μελέτες θεωρητικές, ενώ σε πολλές περιπτώσεις οι χρησιμοποιούμενοι τρόποι περιγραφής γίνονται αντικείμενο συζήτησης μέσα από την εφαρμογή τους στα ελληνικά γλωσσικά δεδομένα. Εκείνο που διαπιστώνει κανείς στις ελληνοκεντρικές μελέτες του βιβλίου είναι μία ιδιαίτερη έμφαση στα συντακτικά και σημασιο-συντακτικά προβλήματα της Νέας Ελληνικής —στο εξής ΝΕ— (8 από τις 19 εισηγήσεις), με δεύτερο επικρατέστερο χώρο τη φωνητική περιγραφή της γλώσσας. Ως προς τους λοιπούς τομείς υπάρχουν συμβολές στο λεξιλόγιο και την ελληνική λεξικογραφία, τη λογοτεχνική γλώσσα, τη διαλεκτολογία, την παραβολική γλωσσολογία κ.ά. Ειδικότερα, ο τόμος χωρίζεται σε δύο βασικά και ανισομεγέθη τμήματα: το πρώτο που είναι και το μεγαλύτερο (19 μελέτες, σ. 1-417) περιέχει τα ελληνοκεντρικά θέματα, ενώ το δεύτερο (3 μελέτες, σ. 483-527) αποτελούν εργασίες γενικού-θεωρητικού περιεχομένου. Εξάλλου, οι μελέτες θα μπορούσαν να κατανεμηθούν, ανάλογα με τον ειδικότερο χώρο έρευνας που εκπροσωπούν, στις ακόλουθες ενότητες: (α) σύνταξη — σημασιολογία (γενική και, κυρίως, της ΝΕ), (β) φωνητική — φωνολογία της ΝΕ, (γ) διαλεκτολογία Αρχαίας και Νέας Ελληνικής, (δ) λεξικογραφία — λεξιλόγιο

της ΝΕ, (ε) παραβολική γλωσσολογία και (στ) λογοτεχνική γλώσσα.

Στην (α) ενότητα ανήκουν ανακοινώσεις με πλούσιο ενδιαφέρον και ουσιαστική συμβολή σε βασικά συντακτικά και σημασιολογικά ζητήματα της ΝΕ. Αναφέρουμε με τη σειρά δημοσίευσής τους τις εξής: (i) *Οι που αναφορικές προτάσεις της Νέας Ελληνικής και η παράλειψη της πρόθεσης* (Δ. Θεοφανοπούλου-Κοντού), όπου με απόλυτα συστηματικό τρόπο καθορίζονται α) οι περιορισμοί (συντακτικοί/σημασιολογικοί) που έχουν ως αποτέλεσμα είτε τη μη δυνατότητα αναφορικοποίησης της προθετικής φράσης ή τη μη δυνατότητα χρησιμοποίησης του απλού *που*, με πλήρη απαλοιφή της πρόθεσης, και β) οι παράγοντες (μορφολογικοί/συντακτικοί/σημασιολογικοί) που ρυθμίζουν το ανακτιτό της πρόθεσης στον φωνούμενο τύπο της πρότασης. Η θετική προσφορά της μελέτης έγκειται στο ότι η συγγραφέας προσδιορίζει τις προϋποθέσεις για την παραγωγή αποδεκτών *που* αναφορικών προτάσεων στηριζόμενη στον φωνούμενο τύπο των προτάσεων και σε όλα τα σχήματα εξαρτήσεως της προθετικής φράσης που αναφορικοποιείται. Επιπλέον δίνει έμμεσα λύση στο ψευδοπρόβλημα αν το *που* μπορεί να αντικαταστήσει παντού το αναφορικό *οποίος-α-ο*.

(ii) *Πρόσθετες παρατηρήσεις στις συμπληρωματικές προτάσεις της Νέας Ελληνικής* (Α.-Φ. Χριστίδης). Με κριτήρια πειστικά, κυρίως σημασιολογικά (προϋπόθεση αλήθειας, συνεπαγωγή) διερευνάται μεθοδικά η κατανόηση των βασικών συμπληρωματικών δεικτών της ΝΕ, ιδιαίτερα του να σε αντιπαράθεση με τα *ότι, πως, που*, προσδιορίζεται δηλ. η επιλογή τους μετά από ρήματα συγκεκριμένων κατηγοριών (γεγονοτικά, συνεπαγωγικά, αισθήσεως σημαντικά). Ιδιαίτερα επιτυχημένη η σύνδεση του σημείου προέλευσης του να (από

το παλαιό τοπικό επίρρημα *ἴνα* που συσχετίζεται αργότερα με την έννοια της κίνησης) με συμπληρώματα που εκφράζουν καταστάσεις δυναμικές, μη εντοπισμένες χρονικά. Έτσι η μελέτη συμπληρώνει από άλλη οπτική τη σύγχρονη περί του να φιλολογία (Πρβλ. Γ. Βελούδης — Ει. Φιλιππάκη-Warburton, *Η υποτακτική στα ΝΕ*. Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα [16-18 Μαΐου 1983], Θεσ/νίκη 1984). Ενδεχόμενη επέκταση της έρευνας μελλοντικά και στα επίθετα θα ολοκλήρωνε τα σχετικά με τη συμπληρωματικότητα της ΝΕ ελέγχοντας ταυτόχρονα την ισοδύναμη αντιστοιχία ρημάτων, επιθέτων και των συμπληρωμάτων τους σύμφωνα με τη γνωστή άποψη του Chomsky.

(iii) *Μερικές παρατηρήσεις για τα συμπληρώματα που εκφράζουν σύγκριση στα Νέα Ελληνικά* (Μ. Σταύρου-Σηφάκη). Το θέμα των συγκριτικών προτάσεων της ΝΕ δεν είχε απασχολήσει τη σύγχρονη έρευνα μέχρι τώρα. Η ανακοίνωση αυτή αποτελεί ουσιαστικά την πρώτη απόπειρα προσέγγισης του φαινομένου με αφετηρία ένα συγκεκριμένο θεωρητικό πρότυπο, τη Γενικευμένη Γραμματική της Δομής της Φράσης (Generalized Phrase Structure Grammar). Μολονότι η μέθοδος δεν μου είναι απόλυτα οικεία, επειδή το ίδιο θέμα —κινούμενη στα πλαίσια της Διευρυμένης Θεωρίας του Chomsky— επεξεργάστηκε ως διδακτορική διατριβή (Δέσπ. Χειλά-Μαρκοπούλου, *Τα συγκριτικά της Νέας Ελληνικής. Συντακτική ανάλυση του συγκριτικού βαθμού των επιθέτων και επιρρημάτων*, Αθήνα 1986), θεωρώ σκόπιμο να επισημάνω μερικά κοινά βασικά σημεία που τελικά υποδηλώνουν και τη χρησιμότητα του ενδιαφέροντος αυτού άρθρου. Παρά τις διαφορές (διαφορετική θέση για τον τρόπο παραγωγής του β' όρου σύγκρισης και τη σχέση προθετικής και φραστικής μορφής του: η σ. πιστεύει ότι όπως

και στην Αγγλική έτσι και στην Ελληνική ισχύουν δύο σχήματα δομής για τον β' όρο σύγκρισης, ένα φραστικό που εισάγεται με το *ap' όσο* και ένα προθετικό με την *από* με ανεξάρτητη παραγωγή το καθένα) υπάρχουν περιπτώσεις που οι απόψεις συγκλίνουν, όπως: (α) συνεξετάζονται συγκριτικό επίθετο και επίρρημα λόγω κοινής λειτουργίας, (β) προτείνεται κοινό δομικό σχήμα για τα συγκριτικά (*ap' όσο...*) και εξισωτικά (όσο...) συμπληρώματα, (γ) εισάγεται το στοιχείο *ποσοτικός δείκτης* στον κόμβο του συγκριτικού επιθέτου/επιρρήματος, (δ) συμπίπτει το σημείο εξάρτησης του συγκριτικού συμπληρώματος, (ε) δεν απορρίπτεται η ιδέα μετακίνησης *wh* φράσης στην αρχή του β' όρου, (στ) τονίζεται η αντιπαρατακτική λειτουργία του συγκριτικού *παρά* κ.ά. Αξιολογημένη είναι, τέλος, η υποστηριζόμενη άποψη ότι στις περιπτώσεις *από* +όνομα και *από*+επίθετο το *από* παύει να λειτουργεί ως πρόθεση και θεωρείται συγκριτικός δείκτης.

(iv) *Η σημασία της σειράς ρήμα - υποκείμενο - αντικείμενο στα Νέα Ελληνικά* (Eir. Φιλιππάκη-Warburton). Το θέμα αναπτύσσεται με μεγάλη σαφήνεια και συστηματικότητα από τη συγγραφέα, η οποία υποστηρίζει ότι η βασική σειρά των όρων της νεοελληνικής πρότασης δεν είναι η Y-P-A (Υποκείμενο-Ρήμα-Αντικείμενο), όπως συνήθως λέγεται, αλλά η P-Y-A. Με επιπλέον κριτήρια (α) την απλούστευση της γραμματικής μιας γλώσσας και (β) την αμαρκάριστη, λιγότερο φορτισμένη δομή σε διάφορα είδη προτάσεων της ΝΕ ενισχύει τη θέση που έχει η ίδια εισηγηθεί ήδη από το 1980, ότι δηλ. η πιο ουδέτερη επιτονικά σειρά των όρων της νεοελληνικής πρότασης είναι η P-Y-A. Τη συχνότερη, εξάλλου, εμφάνιση στη χρήση της αντίθετης σειράς (Y-P-A) συνδέει με τη διάκριση (και πρόταξη) του «θέματος» από το

«σχόλιο». Γενικά, πρόκειται για μια πολύ ενδιαφέρουσα άποψη για τη σειρά των όρων της νεοελληνικής πρότασης που, ανεξάρτητα από τα κριτήρια τα οποία επιλέγει και από το αν δικαιωθεί μέχρι τέλους – όσο θα προχωρεί αφενός η εξελικτική πορεία της θεωρίας και αφετέρου η συγχρονική περιγραφή της ΝΕ–, θα αποτελεί ασφαλώς σημείο αναφοράς.

Την αντιπαράθεση σημασιολογικών και συντακτικών κριτηρίων έχουμε τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε στη μελέτη (v) *Μπορούμε να μιλάμε για «ανύψωση του αρνητικού»;* (Γ. Βελούδης). Ξεκινώντας από σημασιολογική βάση ο σ. ασχολείται με τη λεγόμενη ανύψωση της άρνησης σε προτάσεις με ρήματα «διανοητικής κατάστασης» (*νομίζω, πιστεύω*). Επειδή εντοπίζει αυθαίρετους περιορισμούς στον μετασχηματιστικό κανόνα ανύψωσης, προχωρεί σε σημασιολογική ανάλυση των ανυψωτικών ρημάτων. Η μελέτη είναι ιδιαίτερα σημαντική, καθώς αναπτύσσονται συστηματικά και με πειστικά επιχειρήματα προσωπικές θέσεις που είναι δυνατό να ερμηνεύσουν το φαινόμενο της ανύψωσης όχι μόνο στη ΝΕ αλλά και σε άλλες γλώσσες, όπου απαντά. Επισημαίνοντας δηλ. προβλήματα που έχουν περάσει απαρατήρητα (όπως ο ρόλος του χρόνου του κυρίου ρήματος, η παρουσία αντικειμένου ή επιρρήματος) ο σ. προτείνει μια επαρκέστερη και οικονομικότερη σημασιολογική λύση που στηρίζεται ουσιαστικά στη διπλή φύση των ρημάτων *πιστεύω, νομίζω*: (α) ρήματα διανοητικής κατάστασης αλλά και (β) ρήματα που χάνουν την περιγραφική τους σημασία και λειτουργούν ως τροπικά.

Στον ίδιο χώρο της σημασιολογίας κινείται περισσότερο και η επόμενη ανακοίνωση (vi) *Δείκτες αναφοράς στη νεοελληνική ονομαστική φράση* (Σοφ. Μαρμαρίδου - Πρωτοπαπά), στην οποία οι ονομα-

τικές φράσεις της ΝΕ διακρίνονται σημασιολογικά σε αναφορικές (referential) και αποδοτικές (attributive). Η διάκριση αυτή γραμματικοποιείται με την παρουσία/απουσία προσδιοριστικών στοιχείων, δεικτών αναφοράς, και επιβεβαιώνεται από τον σημασιολογικό συσχετισμό τους με αναφορική προσδιοριστική πρόταση.

Σε διαφορετική σφαίρα ενδιαφέροντος προβληματισμού μας μεταφέρει η συντακτική ανακοίνωση (vii) *Δείκτες λειτουργικότητας και σημεία. Συμβολή στη δυναμική συγχρονία* (Στ. Βέργη). Στα πλαίσια της θεωρίας του γαλλικού λειτουργισμού αντιμετωπίζονται οι συγκρητισμένες καταλήξεις των ουσιαστικών της ΝΕ (ονομ.-αιτ. ουδ. και θηλ., γεν. πληθ. κλπ.) ως μη ελεύθεροι δείκτες λειτουργικότητας (υποκειμένου-αντικειμένου και γενικά προσδιορίζοντος-προσδιοριζόμενου) και άρα ως μια μορφή μη μονηματικού γλωσσικού σημείου. Το όλο θέμα συνδέεται στο τέλος με τη δυναμική τάση εξέλιξης της γλώσσας υπό το πρίσμα των αρχών της οικονομίας και της επικοινωνιακής πληρότητας.

Το πρόβλημα της σειράς των όρων εμφανίζεται και στην επόμενη ανακοίνωση (viii) *Are phrase structure grammars necessarily descriptively inadequate?* (G. Horrocks), με τη διαφορά ότι εδώ προβάλλεται περισσότερο ο προβληματισμός για την επάρκεια του θεωρητικού πλαισίου, δηλ. της γραμματικής της φραστικής δομής, παρά το ίδιο το φαινόμενο της σειράς των όρων της νεοελληνικής πρότασης. Το τελευταίο χρησιμοποιείται ως ενδεικτική περίπτωση για να τονιστεί η αποτελεσματικότερη, σύμφωνα με την άποψη του σ., δυνατότητα περιγραφής και ελέγχου της γραμματικότητας των προτάσεων με τη μέθοδο της γραμματικής της φραστικής δομής· δηλ. με κανόνες άμεσης κυριαρχίας, μετακανόνες και κανόνες γραμμικής

ιεραρχίας (μαθηματικής έμπνευσης) είναι δυνατό να δοθεί λύση και στο θέμα της σειράς των όρων, χωρίς να ανατρέχει κανείς σε αρχική βασική σειρά και σε μετασχηματιστικές διαδικασίες. Πάντως η καθαυτό ερμηνεία του προβλήματος, δηλ. τι σημαίνει για την πρόταση κάθε αλλαγή της σειράς των όρων, τοποθετείται στον χώρο της πραγματολογίας.

Σε ακόμη πιο γενικά, θεωρητικά πλαίσια κινείται η τελευταία μελέτη αυτής της ενότητας (ix) *Linguistic Structure* (T. Potts). Ο σ. διαπραγματεύεται το θέμα της διάταξης της γλώσσας στην καθημερινή προφορική της χρήση και θέτει υπό αμφισβήτηση τον γραμμικής διαδοχής τρόπο με τον οποίο την απεικονίζουν οι μέχρι τώρα –συντακτικής κυρίως υφής– γραμματικές. Παράλληλα υποστηρίζει ένα σημασιολογικό πρότυπο μαθηματικής αφητηρίας που να δηλώνει πολυεπιπεδικά τις σχέσεις των στοιχείων μιας πρότασης. Ωστόσο το πρόβλημα του ρόλου και της σχέσης σύνταξης και σημασιολογίας παραμένει ανοικτό.

Στην ενότητα φωνητικής - φωνολογίας της ΝΕ θα κατατάσσαμε τις ακόλουθες ανακοινώσεις: (i) *Παύσεις και προσωδιακά στοιχεία στην Κοινή Νεοελληνική* (Μ. Σετάτος). Στη μελέτη αυτή ο συγγραφέας εξετάζει προκαταρκτικά, όπως ο ίδιος αναφέρει, το ζήτημα των παύσεων στη ΝΕ σε συσχετισμό με άλλα προσωδιακά φαινόμενα (επιτονισμό, τόνο, ρυθμικές ενότητες, ένταση, σιωπή κ.ο.κ.). Επίσης, σε συσχετισμό με την προτασιακή δομή, το ύφος και άλλα σημειακά στοιχεία, εφόσον (οι παύσεις) συνδέονται με τη φυσιολογία της ομιλίας αλλά και με τη σημασιολογική συγκρότηση του λόγου. Η συμβολή της μελέτης είναι ιδιαίτερα σημαντική, γιατί για πρώτη φορά, όσο ξέρω, στη σύγχρονη ελληνική βιβλιογραφία γίνεται λόγος για την «παυσολογία» της

NE και επισημαίνονται πολλά ενδιαφέροντα στοιχεία που εμπλουτίζουν ουσιαστικά τη γνώση μας για τη λειτουργία της ανθρώπινης ομιλίας. Ακόμη, γιατί σημειώνονται λεπτότατες παρατηρήσεις σχετικά με τη λειτουργία των παύσεων και ενδιαφέροντες συσχετισμοί με τα διάφορα επίπεδα της γλώσσας. Τέλος, υποδεικνύεται και η πρακτική ωφέλεια που μπορεί να προκύψει από τη μελέτη των παύσεων για τα σημεία στίξεως στον γραπτό λόγο.

(ii) *Για την ιδιαίτερη θέση των ts/dz στην ελληνική φωνολογία* (Br. Joseph). Ο σ. παρουσιάζει μια εντελώς διαφορετική αλλά εξαιρετικά ενδιαφέρουσα οπτική στην εξέταση των φθόγγων ts/dz της NE, που απέχει από οποιαδήποτε άλλη συμβατική φωνητική και φωνολογική προσέγγιση. Βασιζόμενος στη διάκριση της γλώσσας από τον Wescott σε μικρογλώσσα και αλλογλώσσα θεωρεί ότι οι φθόγγοι αυτοί είναι αλλογλωσσικοί, εφόσον απαντούν σε λέξεις εκφραστικές, ονοματοποιητικές, φωνοσυμβολικές κλπ. Η επιχειρηματολογία του ενισχύεται και από διαχρονικά δεδομένα της Ελληνικής. Το θέμα προσφέρεται για περαιτέρω έρευνα και για άλλους τυχόν φθόγγους της NE.

(iii) *Συμφωνικός «διπλασιασμός» και δασύτητα στην Κυπριακή* (Α. Χαραλαμπίδης). Στον χώρο της φωνητικής των νεοελληνικών διαλέκτων η μελέτη αυτή αποτελεί πολύ θετική παρουσία, μετά το γνωστό έργο του Br. Newton (Cypriot Greek, Mouton 1972), για ορισμένα προβλήματα της φωνολογίας της Κυπριακής διαλέκτου. Ανεξάρτητα από το γεγονός ότι οι δύο συγγραφείς εφαρμόζουν διαφορετική μέθοδο (κατανεμητική του αμερικάνικου στροκτουραλισμού και γενετική φωνολογία ο Newton, λειτουργική φωνολογία του Martinet ο Χαραλαμπίδης), η επανεκτίμηση ορισμένων φωνολογικών δεδομένων στηρίζεται σε ενδοσυστηματι-

κούς λόγους. Συγκεκριμένα, επανεξετάζονται σε αντιπαράθεση με την άποψη Newton τα στοιχεία /k/ και /y/, στα οποία ο σ. αποδίδει αλλοφωνική αξία (k αλλόφωνο του k και y αλλόφωνο άλλοτε του γ και άλλοτε του i). Σε συνάφεια με αυτά υποστηρίζει ότι τα διπλά σύμφωνα που παρατηρούνται στην Κυπριακή, αντίθετα απ' ό τι προτείνει ο Newton, δεν πρέπει να θεωρηθούν σύμπλεγμα όμοιων συμφώνων, αλλά μονοφωνηματικές αξίες. Ας σημειωθεί ότι η ανακοίνωση αυτή είναι η μοναδική του τόμου που αφορά τη νεοελληνική διαλεκτολογία.

Εξάλλου, για την αρχαία διαλεκτολογία αξιομνημόνευτη είναι η συμπεριλαμβανόμενη —δυστυχώς μόνο σε περίληψη— ανακοίνωση του J. Chadwick, *The creation of the Ancient Greek Dialects* για τις ουσιαστικές θέσεις που υποστηρίζει (αποδέσμευση από την επίσημη γλώσσα και εθνικότητα του προβλήματος των σχέσεων γλώσσας και διαλέκτων, συνεχή εξέλιξη της ελλην. γλώσσας από τη 2η χιλιετηρίδα π.Χ. και όχι αιφνίδια εμφάνιση μιας διαλέκτου, κ.ά.).

(iv) *Μερικά φωνητικά φαινόμενα της συγχρόνου νεοελληνικής* (N. Κοντοσόπουλος). Πρόκειται για μελέτη με γενικότερο στην πραγματικότητα περιεχόμενο, στην οποία επισημαίνονται φαινόμενα «παρὰ φθοράς» της NE, κατά την κρίση του σ. Οι παρατηρήσεις του αναφέρονται και στο φωνητικό επίπεδο αλλά απλώνονται και στη μορφολογία, τη σύνταξη και το λεξιλόγιο. Για τα αίτια του φαινομένου επικαλείται την ισχυρή πίεση των ξένων γλωσσών και τη γλωσσική αδιαφορία, συνέπεια της μη ορθής διδασκαλίας του γλωσσικού μαθήματος. Πιστεύει, επίσης, ότι ορισμένα στοιχεία της κοινής NE αλλοιώνονται φωνητικά από τους διαλεκτισμούς των εγκατεστημένων επαρχιωτών στην Αθήνα.

Συμβολή στον τομέα της ακροατικής φωνητικής για την αντίληψη της ομιλίας μπορεί να θεωρηθεί η πρωτότυπη μελέτη (v) *Experimental data on word recognition* (E. Panagoroulis). Ο σ. επιβεβαιώνει μέσα από πειράματα στη ΝΕ τα τελευταία πορίσματα της ψυχοφυσικής, σύμφωνα με τα οποία η πιο πιθανή μονάδα αντίληψης της ομιλίας δεν είναι το φώνημα αλλά η λέξη και μάλιστα η αρχή της λέξης.

Στον χώρο του λεξιλογίου και της λεξικογραφίας (δ' ενότητα) αναφέρονται οι επόμενες ανακοινώσεις: *Η τυπολογία των νεολογισμών* (Α. Αναστασιάδη - Συμεωνίδη). Με στοιχεία που δείχνουν ότι η σ. έχει ασχοληθεί διεξοδικά με το θέμα ορίζεται με σαφήνεια η έννοια του νεολογισμού και επιχειρείται για πρώτη φορά συστηματική κατάταξη των δηλωτικών κυρίως νεολογισμών της ΝΕ. Με την ταξινόμηση σε οκτώ επίπεδα και τη χρήση των δυαδικών επιλογών αντιμετωπίζονται οικονομικά τα επιμέρους πολλαπλά είδη των νεολογισμών της ΝΕ ως προς το σημαίνον και το σημαινόμενο, ως προς το μέγεθος και το είδος της λεξικής μονάδας, τη μορφολογική και άλλη αφομοίωση σε περίπτωση δανείων, την εσωτερική συνδυαστικότητα των γραμματικών τους κατηγοριών κ.ο.κ. Μελέτη χρήσιμη για όποιον ασχολείται με το λεξιλόγιο και γενικότερα τη λεξικογραφία της ΝΕ.

Το πρόβλημα της ποικιλότητας απόδοσης και χρήσης των γλωσσολογικών όρων από τους έλληνες γλωσσολόγους επισημαίνεται στην ανακοίνωση: *Για την ενοποίηση της ελληνικής γλωσσολογικής ορολογίας* (Β. Μότσιου). Το θέμα εξακολουθεί να υφίσταται —ίσως όχι στον ίδιο βαθμό— και δεν θα εκλείψει μέχρις ότου εκδοθεί ένα υπεύθυνο ελληνικό γλωσσολογικό λεξικό.

Μελέτη που θα μπορούσε λόγω έκτασης (σ. 307-416) να αποτελέσει αυτοτελές

έργο για τη σύγχρονη ελληνική λεξικογραφία είναι: *Τα λεξικά της Νέας Ελληνικής. Οι ετυμολογίες τους και οι ετυμολογίες του λεξικού του Ιδρύματος Τριανταφυλλίδη* (Ε. Πετρούνιας). Αποτελείται από τρία μέρη: στο πρώτο εκτίθενται οι 'ιδανικές' προδιαγραφές ενός σύγχρονου ετυμολογικού λεξικού. Στο δεύτερο εξετάζεται κατά πόσο τα υπάρχοντα λεξικά ανταποκρίνονται σ' αυτές τις θεωρητικές απαιτήσεις και στη συνέχεια κατατάσσονται ανάλογα με τον αριθμό των λημμάτων, το ποσοστό ετυμολογικών λέξεων, τη γλωσσική μορφή και επιστημονική επάρκεια. Μετά από αναλυτική παρουσίαση ο σ. καταλήγει στο συμπέρασμα ότι τα υπάρχοντα λεξικά της ΝΕ ερμηνεύουν μικρό μέρος των λέξεων της ΝΕ υπογραμμίζοντας ελλείψεις στο φωνολογικό, μορφολογικό και σημασιολογικό τομέα. Στο τρίτο μέρος εξετάζει τις ετυμολογικές αρχές του λεξικού της Κοινής ΝΕ που ετοιμάζει το Ίδρυμα Τριανταφυλλίδη. Η μελέτη είναι οπωσδήποτε χρήσιμη, γιατί μέσα από την εκτενή και κατατοπιστική περιγραφή —και παρά το αναπόφευκτο υποκειμενικό στοιχείο— για την πραγματική εικόνα των λεξικών που κυκλοφορούν ή πρόκειται να κυκλοφορήσουν, προβάλλεται στο σύνολό της η προβληματική για τη σύγχρονη νεοελληνική λεξικογραφία, ιδιαίτερα στον τομέα της ετυμολόγησης των λημμάτων.

Τον κλάδο της παραβολικής γλωσσολογίας υπηρετούν οι επόμενες δύο (η δεύτερη εν μέρει) ανακοινώσεις. Στην πρώτη με τίτλο *Greek na-complements and german infinitives* (Κ. Ebert) εξετάζονται οι σημασιολογικοί παράγοντες που καθορίζουν στη ΝΕ τη χρήση των συμπληρωματικών προτάσεων που εισάγονται με το να και την αντίστοιχη χρήση άλλοτε του απαρεμφάτου και άλλοτε των συμπληρωματικών (daß, wie, wenn) στη Γερμανική. Διαπιστώνεται ότι οι παρά-

γοντες που εντοπίζονται σε ορισμένες κατηγορίες ρημάτων είναι κοινοί, παρά τη συντακτικά διαφορετική μορφή των συμπληρωμάτων στις δύο γλώσσες.

Με τίτλο *Προβλήματα γλωσσολογικής περιγραφής της εκμάθησης μιας ξένης γλώσσας* (Ε. Χέρμπραντ-Κοτζιά) η δεύτερη μελέτη αναπτύσσεται με άξονα τη νέα άποψη για την ύπαρξη ενδιάμεσης γλώσσας (inter-language) που διαμορφώνει κάθε σπουδαστής ξένης γλώσσας· δηλ. τα στάδια βαθμιαίας εξέλιξης κατά την εκμάθηση μιας ξένης γλώσσας θεωρούνται γλωσσικές ικανότητες που αποκτά το άτομο σταδιακά και ονομάζονται γλωσσικές ποικιλίες. Έτσι το βάρος από την παραβολική αντιμετώπιση των δύο συστημάτων (μητρικής και ξένης γλώσσας) μετατοπίζεται στον καθορισμό από εξωγλωσσικούς παράγοντες των ποικιλιών της μεταγλώσσας. Πεδίο εφαρμογής στην προκειμένη περίπτωση είναι οι γλωσσικές ποικιλίες που εμφανίζουν φοιτητές της Γερμανικής γλώσσας στο επίπεδο φωνητικής φωνολογίας.

Από τις υπόλοιπες συμμετοχές ιδιαίτρο ενδιαφέρον παρουσιάζει η υφολογικού και κειμενικού, κυρίως, περιεχομένου μελέτη *Το ιδιωματικό στοιχείο στην ποίηση του Γ. Σεφέρη και του Οδυσσέα Ελύτη* (Χρ. Χαραλαμπίδης). Εξετάζοντας τα ιδιωματικά στοιχεία στην ποίηση των δυο μεγάλων νεοελλήνων ποιητών ο σ. θίγει στην ουσία ένα πολύ σημαντικό και ευρύ θέμα, κατά πόσο δηλ. και με ποιες προϋποθέσεις διαλεκτικοί ή ιδιωματικοί γλωσσικοί τύποι μπορούν να επηρεάζουν τη λογοτεχνική παραγωγή μιας κοινότητας, που φαίνεται να τον έχει απασχολήσει γενικότερα (πρβλ. Χ. Χαραλαμπίδης 1982: «Το πρόβλημα των ιδιωματικών στοιχείων στη Νεοελληνική Λογοτεχνία» *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 14, 27-51). Με εύστοχες επισημάνσεις τόσο στο φωνολο-

γικό και μορφολογικό όσο και στο συντακτικό και σημασιολογικό επίπεδο καταλήγει μεταξύ άλλων και στα εξής συμπεράσματα: α) η διάλεκτος που κατά κύριο λόγο έχει επηρεάσει τους δύο νομπελίστες ποιητές είναι η κρητική και β) η έκταση στη χρήση των διαλεκτικών τύπων είναι τόση που να μην προσκρούει στο γλωσσικό αίσθημα του μέσου αναγνώστη. Γενικά η μελέτη έχει πολύπλευρη σημασία και για τον χώρο της νεοελληνικής λογοτεχνίας και για την ελληνική διαλεκτολογία, αλλά και για τον τομέα της ελληνικής κειμενογλωσσολογίας και υφολογίας.

Τέλος, την επισήμανση μιας έβδομης λειτουργίας της ομιλίας, της *υποβλητικής* (suggestive), μέσα από τις έξι γνωστές του Jakobson επιχειρεί η Δ. Κοντονάτσιου στην ανακοίνωση-κατακλείδα του τόμου *Η έβδομη λειτουργία της γλώσσας*. Θίγεται μία σημαντική ομολογουμένως πλευρά της επικοινωνιακής διαδικασίας που σημαίνει «αποδοχή με πεποίθηση μιας πρότασης από τον δέκτη χωρίς πρόσφορους λόγους» και έχει εντυπωσιακές συνέπειες ιδιαίτερα σε θέματα μαγείας, προπαγάνδας, διαφήμισης αλλά και στην ομαλή καθημερινή γλώσσα.

Πριν κλείσω, θα ήθελα να προσθέσω ότι ο τόμος αυτός, ογκώδης σε ποσότητα αλλά και ποιότητα, γίνεται ακόμη πολυτιμότερος με την παράθεση πλούσιας βιβλιογραφίας στο τέλος των περισσότερων μελετών του.

Δέσποινα Χειλά-Μαρκοπούλου
Πανεπιστήμιο Αθηνών
Τομέας Γλωσσολογίας

Βάως Τοκαλίδου, Εισαγωγή στη διδακτική των ζωντανών γλωσσών. Προβλήματα - Προτάσεις. Αθήνα 1986: εκδ. Οδυσσεάς, σσ. 160.

Το πρόβλημα της διδακτικής των γλωσσών στον ελληνικό χώρο δεν είναι καινούριο· έχει απασχολήσει πολλούς εκπαιδευτικούς επί πολλές δεκαετίες και η σχετική βιβλιογραφία δεν είναι περιορισμένη. Το βιβλίο όμως της κ. Τ. πρωτοτυπεί κυρίως ως προς δύο σημεία: α) αποτελεί την πρώτη συστηματική παρουσίαση της θεωρίας της επικοινωνιακής προσέγγισης στη διδασκαλία των ζωντανών γλωσσών (μητρικής και ξένης), και β) τα επιμέρους συμπεράσματά του στηρίζονται σε προηγούμενες έρευνες της συγγραφέως, που εκτείνονται σε ποικιλία προβλημάτων και σε ευρεία κλίμακα.

Το βιβλίο περιλαμβάνει τα ακόλουθα έξι κεφάλαια: 1. Εισαγωγή: Σχόλια και επισημάνσεις για τη θέση του ζητήματος (σσ. 9-18). 2. Η τάξη ως περίσταση επικοινωνίας (σσ. 19-31). 3. Τα διδακτικά βιβλία (σσ. 33-62). 4. Η διδακτική διαδικασία (σσ. 63-78). 5. Οι προτάσεις της διδακτικής των γλωσσών (σσ. 79-102). 6. Η νέα φιλοσοφία στην τάξη (σσ. 103-119). Ακολουθούν το επίμετρο: δύο πειράματα εφαρμογής της επικοινωνιακής προσέγγισης στην Ελλάδα (σσ. 121-137), οι σημειώσεις (σσ. 138-149) και η βιβλιογραφία (σσ. 150-158), όπου συγκεντρώνονται επιλεκτικά τα κείμενα που χρησίμευσαν στη συγγραφή αυτού του βιβλίου.

Στο 1ο κεφ. προβάλλεται ανάμεσα σε άλλα το κεντρικό πρόβλημα των στόχων της διδασκαλίας της γλώσσας στο σχολείο, που παίζουν καθοριστικό ρόλο για όλες τις άλλες επιλογές: διδακτέα ύλη, υλικό διδασκαλίας, ρόλος του μαθητή, του διδάσκοντα κτλ. Τέλος υπογραμμίζεται η γνωστή ανομοιογένεια των μαθητών στα πλαίσια της τάξης αλλά και όλης της επι-

κράτειας, που τελικά όμως πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά τη γλωσσική διδασκαλία.

Στο 2ο κεφ. τονίζεται η ιδιαιτερότητα που πρέπει να έχουν η τοπογραφική εικόνα της τάξης καθώς και οι ρόλοι του καθηγητή και των μαθητών σε σχέση με το χώρο και τους συνομιλητές περιστάσεων επικοινωνίας όπως λ.χ. το θέατρο. Διαπιστώνεται όμως ότι η σχέση διδάσκοντος-μαθητή είναι σχέση εξουσίας και εξουσιαζομένου.

Στο 3ο κεφ. εξετάζεται ο ρόλος του διδακτικού βιβλίου, αυτός που είναι και αυτός που πρέπει να είναι. Το ένα και μοναδικό βιβλίο, τονίζει η σ., συμβάλλει στον αυταρχισμό, δεν μπορεί να ανταποκριθεί ικανοποιητικά στην ποικιλία των αναγκών αλλά και των κωδίκων ενός τόσο ετερογενούς κοινού όπως είναι το μαθητικό ως προς την αφομοίωση και τις επιλογές με αποτέλεσμα να προκαλεί αδιαφορία, αμήχανη σιωπή ή άλλες ενοχές στο μαθητή και στο διδάσκοντα, δύσκολα, τέλος, ευθυγραμμίζεται με το αναλυτικό και το ωρολόγιο πρόγραμμα, γιατί στις ποικίλες ανάγκες των μαθητών προστίθενται οι ελλείψεις της σχολικής αίθουσας καθώς και η ανομοιογένεια στην ταυτότητα του διδακτικού προσωπικού.

Είναι αναγκαίο να αρχίσει μια νέα εποχή για το διδακτικό γλωσσικό βιβλίο, που δεν θα πρέπει να παρουσιάζει μια γλώσσα αποστειρωμένη παρά μια ζωντανή, αυθεντική γλώσσα που να συνοδεύεται από ανάλογες εικόνες και γραφισμό. Ακόμη οι γλωσσικές ασκήσεις πρέπει να ασκούν τους μαθητές στο να παίζουν το λόγο και να παράγουν λόγο μέσα σε συγκεκριμένες συνθήκες και με σεβασμό του κατάλληλου κάθε φορά γλωσσικού επιπέδου. Τέλος το διδακτικό βιβλίο πρέπει να παρακολουθεί την επικαιρότητα καθώς και τη γλωσσική και

κοινωνική μεταβολή. Όλες αυτές οι δυσκολίες οι συμφυείς με τη γλωσσική διδασκαλία και το διδακτικό βιβλίο μπορούν να αντιμετωπιστούν με την αντικατάσταση του ενός και μοναδικού διδακτικού βιβλίου είτε από πολλά ανάμεσα από τα οποία ο διδάσκων θα έχει τη δυνατότητα να επιλέγει κάθε φορά ανάλογα με τις ανάγκες του είτε καλύτερα από διδακτικό υλικό εύπλαστο και ευέλικτο που να προσαρμόζεται σε κάθε μαθητικό κοινό.

Στο 4ο κεφ., που αναφέρεται στη διδακτική διαδικασία, θίγονται τέσσερις διδακτικές «συνήθειες» που συνοδεύουν τη διδασκαλία των γλωσσικών μαθημάτων: πρόκειται για την ανάγνωση, την αντιγραφή, την ορθογραφία και την έκθεση. Φαίνεται ότι και οι τέσσερις αυτές δραστηριότητες έχουν επινοηθεί *ad hoc* από τη διδακτική παράδοση, γι' αυτό και δεν τις συναντούμε με την ίδια μορφή έξω από τα πλαίσια της τάξης, αποκομμένες καθώς είναι από την αυθεντική παραγωγή λόγου στον κοινωνικό χώρο. Εδώ επισημαίνονται ορισμένα προβλήματα που αφορούν την έννοια του «σωστού» στη διδασκαλία της γλώσσας, από την εξέταση των οποίων προκύπτει ότι, για να χαρακτηριστεί ένα στοιχείο ως «σωστό», δεν αρκεί να υπακούει μόνο στους κανόνες δομής του συστήματος παρά πρέπει να σέβεται και την κοινωνική νόρμα.

Το 5ο κεφ. αρχίζει με μια ιστορική αναδρομή της διδακτικής των γλωσσών: οι παραδοσιακές μέθοδοι, οι «άμεσες» μέθοδοι, η δομική προσέγγιση και τελευταία η επικοινωνιακή. Η κ. Τ. λόγω της πολύχρονης πείρας της και της ενασχόλησής της με θέματα διδακτικής των ξένων γλωσσών γνωρίζει πολύ καλά τα θετικά αλλά και τα αρνητικά σημεία της κάθε προσέγγισης, αφού έζησε από κοντά όλες τις σημαντικότερες αλλαγές που συνέβησαν στο χώρο της διδασκαλίας των ξένων

γλωσσών στην Ελλάδα την τελευταία εικοσαετία. Η διδακτική των γλωσσών αναζωογονείται τώρα με την επικοινωνιακή προσέγγιση, της οποίας δύο είναι οι βασικές αρχές: 1. Κάθε πρόγραμμα διδασκαλίας επικεντρώνεται στο μαθητή, και 2. δεν ενδιαφέρει μόνο ο μαθητής να κατακτήσει το αφηρημένο σύστημα μιας γλώσσας, αλλά κυρίως να το εφαρμόσει κατά την επικοινωνία. Ωστόσο αυτές οι επιλογές έχουν σοβαρές μεθοδολογικές επιπτώσεις: καταργούνται τα προκατασκευασμένα εγχειρίδια, εξειδικεύεται η διδακτική πράξη, αντικαθίστανται τα επίπεδα μάθησης από μονάδες που συναρτώνται με επικοινωνιακούς στόχους και κυρίως μετατοπίζεται το ενδιαφέρον από τον τρόπο διδασκαλίας στον τρόπο μάθησης, πράγμα που οδηγεί στην αποποινικοποίηση του λάθους. Τα λάθη του μαθητή βρίσκονται όπως πάντα στο κέντρο του ενδιαφέροντος του διδάσκοντα αλλά από άλλη σκοπιά: η ανάλυσή τους πέρα από τις πληροφορίες που παρέχει επιτρέπει την επιλογή της κατάλληλης στρατηγικής με τελικό στόχο ο μαθητής να αναπτύξει επικοινωνιακή δεξιότητα. Πρωταρχικός ρόλος δίνεται στην περίπτωση επικοινωνίας και στη σημική πράξη. Το ιδιαίτερα διαφορετικό και αποκαλυπτικό παράδειγμα με τους τρόπους άρνησης στη ΝΕ δείχνει το μέγεθος της διάστασης ανάμεσα στη γλώσσα όπως περιγράφεται στη σχολική γραμματική και τη λειτουργία της στο επίπεδο της επικοινωνίας.

Τέλος στο 6ο κεφ. εκτίθενται τα κύρια χαρακτηριστικά της επικοινωνιακής προσέγγισης σε μαθητοκεντρικό αντιαυταρχικό πλαίσιο, που προκρίνει τον πλουραλισμό, αντιπροτείνει στη θέση του μονολιθικού διδακτικού βιβλίου προτάσεις διαπραγματεύσιμες που στηρίζονται σε αυθεντικό γλωσσικό υλικό που αντλείται από όλα τα είδη λόγου —είναι προ-

φανής η χρησιμότητα της κινηματογραφικής ή τηλεοπτικής ταινίας, του video, των δίσκων, των κόμικς—, επιδιώκει την αυτονόμηση του μαθητή στη μάθηση, τέλος, υποκαθιστά τις σχολικές ασκήσεις με δραστηριότητες μάθησης, που η σ. κατηγοριοποιεί ως εξής: α. παρουσίαση περιστάσεων επικοινωνίας, β. σκετς ή ρόλοι, γ. παιχνίδια κοινωνικών συναναστροφών, δ. πρόβα, ε. καταγισμός ιδεών. Απόρροια όλων αυτών είναι και ο νέος τρόπος αξιολόγησης, που αποτελεί μέρος της διαδικασίας μάθησης και που οδηγεί στην αυτοαξιολόγηση, της οποίας το αποτέλεσμα μπορεί να μετατραπεί σε εσωτερικό κίνητρο για παραπέρα μάθηση. Βέβαια απαραίτητες και αλληλένδετες προϋποθέσεις για την εφαρμογή της επικοινωνιακής προσέγγισης είναι: α. η ομαδοποίηση των μαθητών, δηλ. η διάταξη των θρανίων να είναι τέτοια ώστε να επιτρέπει την απρόσκοπτη επικοινωνία των μαθητών, και β. η αλλαγή του ρόλου του διδάσκοντα, δηλ. ο διδάσκων συνεργάζεται με τους μαθητές και υποστηρίζει τις προσπάθειές τους αξιοποιώντας τις δυνατότητες όλων. Τέλος, από το 1984 υπάρχει και για την Ελλάδα η δυνατότητα διδασκαλίας της αγγλ. και της γαλλ. σύμφωνα με την επικοινωνιακή προσέγγιση, αφού τα αναλυτικά προγράμματα με τη διδακτέα ύλη έχουν αντικατασταθεί από ανοιχτά και προσαρμόσιμα προγράμματα με επικοινωνιακούς στόχους και με αναπροσαρμόσιμους τρόπους αξιολόγησης. Το κεφ. αυτό τελειώνει με έναν πίνακα που παρουσιάζει σε αντιπαράθεση τα χαρακτηριστικά του παραδοσιακού (καλού) δασκάλου και του σύγχρονου δασκάλου.

Το βιβλίο κλείνει με ένα επίμετρο, που περιλαμβάνει δύο πειράματα εφαρμογής της επικοινωνιακής προσέγγισης στην Ελλάδα και ειδικότερα α. το πειρα-

ματικό πρόγραμμα ελληνικής γλώσσας σε παιδιά απόδημων Ελλήνων, και β. το πρόγραμμα διδασκαλίας των ξένων γλωσσών στη δημόσια Μέση Εκπαίδευση. Στο πρώτο πρόγραμμα με διάρκεια εφαρμογής ενός μηνός και χώρο πραγματοποίησης θερινές κατασκηνώσεις του υπουργείου Προνοίας έπρεπε να επιλυθούν ποικίλα προβλήματα: οικονομικά, οργανωτικά, υλικοτεχνικής υποδομής, έλλειψης διδακτικού προσωπικού αλλά και άγνοια του προφίλ των μαθητών κτλ. Η εφαρμογή του προγράμματος απέδειξε ότι λόγω της ετερογένειας και μεταβλητότητας των μαθητών απαιτείται πρόγραμμα διδασκαλίας εύκαμπτο και επιδεχόμενο προσαρμογές κάθε φορά που ο διδάσκων θα το κρίνει απαραίτητο. Στο δεύτερο πρόγραμμα, που βρίσκεται ακόμη σε εξέλιξη, ενέχεται η συγγραφέας στο βαθμό που της έχει ανατεθεί η εκπόνηση του νέου προγράμματος για τη διδασκαλία της γαλλ. στην Ελλάδα με το θεωρητικό πλαίσιο της επικοινωνιακής προσέγγισης. Παρατίθενται λεπτομερώς (βλ. και διάγραμμα σσ. 136-137) όλα τα στάδια της πορείας της έρευνας, της οποίας τα έως τώρα αποτελέσματα επιβεβαιώνουν τις θεωρητικές υποθέσεις της επικοινωνιακής προσέγγισης.

Η *Εισαγωγή στη διδακτική των ζωντανών γλωσσών* αποτελεί την πρώτη ολοκληρωμένη μελέτη στα ελληνικά που θίγει τα σημαντικότερα θέματα που αφορούν τη διδασκαλία μιας ζωντανής γλώσσας είτε αυτή είναι η μητρική είτε κυρίως μια ξένη. Πρόκειται για ένα κείμενο που θέτει προβλήματα και προτάσεις για συζήτηση και με την έννοια αυτή δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως «τυφλοσούρτης». Ακόμη εκείνο που αποτελεί τη στέρεη βάση του είναι ότι οι προτάσεις και τα συμπεράσματά του στηρίζονται σε μια σειρά (συνολικά 10) πειράματα ή έρευνες. Τέλος αξιέπαινες προσπάθειες έγιναν για να αποδο-

θεί η ξένη ορολογία της διδακτικής των γλωσσών. Στο σημείο αυτό θα είχαμε να προτείνουμε για τους όρους *éponciation* / *éponciation* την απόδοση *εκφώνημα* / *εκφώνηση* αντίστοιχα και όχι τους όρους *εκφερόμενο/εκφορά*, που χρησιμοποιούνται στη μελέτη αυτή (σσ. 98-99). Ακόμη για τον όρο *simulation* αντί για το *πρόβα* (σ. 110) θα προτείναμε τον όρο απομίμηση ή καλύτερα *υπόκριση*, δόκιμο όρο στην παράδοση της ελληνικής.

Η αισιοδοξία ανάμεσα σε διδάσκοντες συχνά είναι μεγάλη κάθε φορά που εμφανίζεται μια καινούρια μέθοδος που υπόσχεται πολλά. Η επικοινωνιακή προσέγγιση όμως φαίνεται να ξεχωρίζει από όλες τις προηγούμενες όχι μόνο ως προς τις γλωσσικές δεξιότητες που αποκτούν οι μαθητές αλλά και ως προς την ίδια τη μαθητική υπόσταση καθώς και ως προς τις σχέσεις διδάσκοντα-μαθητή. Συμμεριζόμαστε σε μεγάλο βαθμό την αισιοδοξία αυτή, διατηρούμε όμως επιφυλάξεις ως προς τη δυνατότητα να πλησιάσει σε μικρό χρονικό διάστημα ο μέσος Νεοέλληνας διδάσκων —και αυτό όχι φυσικά

από δική του υπαιτιότητα— την εικόνα του σύγχρονου «υπερδασκαλού», που παρουσιάζεται στις σσ. 116-117. Για την επίτευξη αυτού του στόχου η πολιτεία θα πρέπει επειγόντως να οργανώσει ποικίλα και εντατικά επιμορφωτικά σεμινάρια σε όλη την επικράτεια. Άλλωστε μένουν ακόμη πολλά να γίνουν και στον τομέα της αξιολόγησης και της αυτοαξιολόγησης.

Η προκαταρκτική έρευνα για τη διδασκαλία της γαλλ. στη ΜΕ καθώς και η σταδιακή πειραματική εφαρμογή των αποτελεσμάτων της, που έγιναν με την εποπτεία της κ. Τ., είναι γεγονός. Ευελπιστούμε ότι η κ. Τ. σύντομα θα μας παρουσιάσει αναλυτικά το συγκεκριμένο ερευνητικό πρόγραμμα καθώς και τα αποτελέσματα από την πρόσφατη εφαρμογή του σε εθνική κλίμακα.

Άννα Αναστασιάδη-Συμεωνίδη
Τομέας Γλωσσολογίας
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης